

Seksuele psychologie: empirische en psychodynamische perspectieven op seksuele ontwikkeling

Psychodynamische perspectieven op seksuele ontwikkeling

Professor Erik Thys

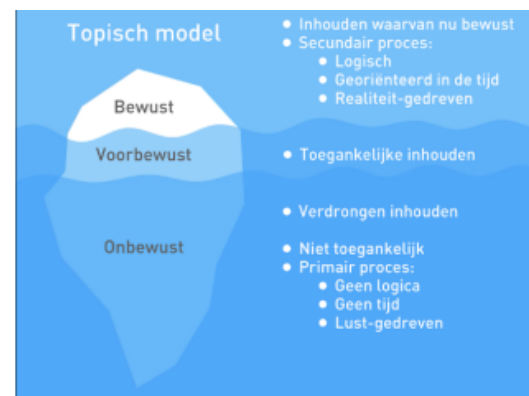
Hoofdstuk 1: Van drift tot verlangen. De onbewuste dimensie van seksualiteit. De body-mind link.

Inleiding:

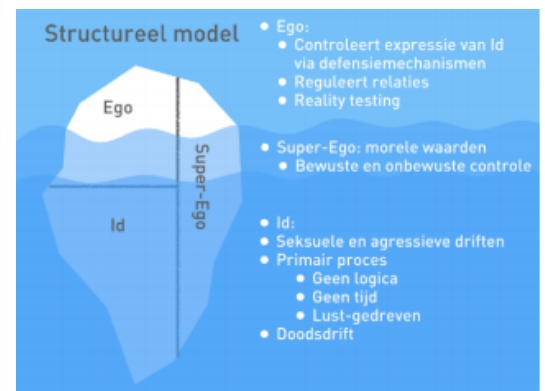
De inleiding gaat over de gouden plaque die de ruimte ingestuurd werd, op deze plaat waren afbeeldingen te zien van hoe wij aan eventuele aliens zouden willen laten zien wie we zijn. Dit bleek echter heel lastig te zijn en zorgde voor veel controversie: wie, wat en hoe beeld je dingen af zonder af te doen aan de rest van de bevolking en de samenleving. Zelfs wanneer we bewust iets proberen te doen, blijken we gedreven te worden door allerlei onbewuste ideeën, motieven en gevoeligheden, zeker als het over seksualiteit gaat.

Freud en het onbewuste (Vermote)

Freud volgt zijn leermeester Charcot en verbond het probleem van hysteric met psychisch functioneren en uiteindelijk met het concept van het onbewuste. In 1900 verscheen zijn boek 'De droomduiding', waardoor zijn naam voorgoed met het onbewuste verbonden zou worden. Freuds methode was die van de vrije associatie, verbanden worden niet causaal gelegd maar via verschuiving en verdichting. Hij redeneerde vanuit een klassiek model van de mens als een samenstelling van lichaam, ziel, psyche, geest en bewustzijn. Hij vond dat het onbewuste (het psychisch apparaat) de missing link was tussen het lichaam en het bewustzijn. Dit psychische apparaat beschreef hij verder in zijn *topische of topografische model*. Twee sleutelbegrippen waren cruciaal in dit model. Als eerste dat van een 'drift, dit definieerde hij als de psychische vertegenwoordiger van de stimuli die ontstaan vanuit het organisme en tot de geest reiken, oftewel die het lichaam verbindt met het bewustzijn. Hij onderscheidt hierin twee belangrijke driften: de seksuele drift (of libido) die nodig is voor het overleven van de soort en de ego-drift, nodig voor het leven van het individu. Het tweede sleutelbegrip van het topische model is het lustprincipe (=ontlading van opgebouwde spanning). In dit model maakt hij daarnaast een onderscheid tussen bewust (= secundair proces), voorbewust en onbewust (= primair proces).

Later (1923) kwam Freud met een nieuw model van het psychisch functioneren: *het structurele model*. In dit model beschrijft hij Ik = Ich = Ego, Es = Id en een boven-ik = Über-ich = Superego. Es is hierin te vergelijken met het Es uit het eerste model. De onbewuste inhoud is volgens Freud altijd verborgen geweest en nooit bewust geworden, dit noemt hij oerverdringing. Hij wil hier mee zeggen dat wat zich in het onbewuste bevindt niet per se daar gekomen is omdat hij dit zelf heeft verdringen, het aandeel van het echte verdrongene is klein in verhouding tot dit 'oer-onbewuste'. Ego en Super-ego zijn ook voor een groot deel onbewust. Ego regelt het functioneren en Super-ego draait om de controle van de morele waarden.

In vergelijking zien we dat het onbewust functioneren in het structurele model ruimer is opgevat dan in het topische model. In het structurele model vindt er een dynamisch krachtenspel plaats op

onbewust vlak tussen Ego, Super-ego en Id. Waar in het Topisch model het onbewuste voornamelijk aan het libido wordt gelinkt.

Het structurele model laat Freud toe om psychopathologische verschijnselen (neurose, psychose etc.) op een vrij eenvoudige manier te benaderen:

- Neurose: Wensen van het onbewuste tegenover de eisen van de realiteit.
- Melancholie (depressie): Ego tegen het Super-ego. Controle van de driften tegenover de controle van de morele waarden.
- Psychose:
 - o Het onbewuste overspoelt de ego, ego probeert het id te reguleren, maar wordt in plaats van overspoelt door al de driften die uit id (het onbewuste) komen.
 - o Primair proces denken in het bewuste.

Therapie kan gebruikt worden om deze 'defecten' te herstellen.

Nadeel van dit eenvoudige schema is dat er hierdoor gedacht werd in termen van een 'defect-model', waarbij het doel van de psychoanalyse gezien werd als een grotere controle van het Ego op het Id. Uit deze gedachte ontwikkelde zich het ego-psychologisch model van Hartmann, waarbij de aandacht verschoof van de onbewuste dimensie en dynamiek naar het versterken van de egofuncties.

Amerikaanse richtingen die de neiging hebben om de kracht van het onbewuste functioneren minder aanwezig te stellen zijn:

- De interpersoonlijke school: reële relatie tussen patiënt en analyticus staat op de voorgrond
- De zelfpsychologie: gaat meer over de subjectieve, grotendeels bewuste zelfbeleving
- Het biopsychosociaal model: Nadruk op de rol van het ego en op de manier waarop over het ik en de ander gedacht worden

In de psychoanalytische therapie wordt het structureel model van Freud aangehouden. In deze therapie gaat de patiënt zelf vrij associëren, terwijl de therapeut vrij vlottende aandacht houdt, zodat hij de onbewuste associatieve verbanden kan opmerken en de analysant er bewust van kan maken. Vergissingen die eigenlijk constructieve prestaties zijn noemt Freud ook wel Fehlleistungen.

Een neurowetenschappelijke kijk

De neurowetenschappelijke kijkrichting stelt zichzelf de vraag: 'Hoe kan uit neurologische en psychologische processen een bewuste ervaring ontstaan?'

Een visuele waarneming is een complexe reconstructie van een erg selectieve verzameling van optische input. De visuele perceptie is een soort bewuste, begrijpende, conceptuele constructie die maar ten dele overlapt met de droge visuele informatie die in ons oog valt.

Embodied cognition: de belichaamde geest. Wat er in ons hoofd gebeurt, gebeurt ook in ons lichaam. Doordat we met ons lichaam handelingen uit kunnen voeren, leren we.

Enactivisme: Stelt dat cognitie niet de representatie is van een statische wereld voor een statische geest, maar eerder de enactment van een wereld en een geest op basis van een opeenvolging van handelingen die ene mens of een dier in die wereld presteert. Cognitie gaat over een actieve interactie met de wereld.

Mensen zijn niet alleen emodied, ze doen dit ook altijd met een intentie. Dit noemen we affordance.

Affordance: stelt dat we onbewust, wanneer er objecten in ons gezichtsveld verschijnen, een conceptualisatie maken van wat we met deze objecten zouden kunnen doen.

We beschikken daarnaast over een arsenaal aan verschillende lichaamsschema's, body maps, waarmee we onze hersenen verrijken (extended mind). We hebben continu een impliciete kennis van de contouren van ons lichaam, maar ook van daaromheen. Dit wordt ook wel de peripersonal space genoemd (= alles binnen handbereik).

Andy Clark en David Chalmers gaan ervan uit dat de menselijke geest zich uitstrekt buiten de hersenen en buiten het lichaam tot in de wereld waarin we ons bewegen. Zij gaan ervan uit dat we voortdurend gebruik maken van informatie die zich in feite niet in ons bevindt.

Kortom mentale processen zijn:

- Embodied
- Embedded
- Enacted
- Extended

De hersenen kunnen ook gezien worden als voorspellingsmechanisme. Alle tools die de hersenen ons aanreiken vormen we zelf onbewust tot een idee, een bepaalde verwachting van wat we gaan zien of juist niet gaan zien. De onverwachte of speciale gebeurtenissen of objecten krijgen de kwaliteit van betekenisvolheid, waar de voorspelbare dingen registreren we eigenlijk niet (=saliency). Daarnaast is qualia heel belangrijk. Het zelf ervaren van bepaalde dingen is heel anders dan het er over hebben of het onderzoeken. Bijvoorbeeld seksuologie studeren is heel anders dan seks hebben. De ervaring is een belangrijk onderdeel in onze perceptie. Ervaren is meer dan zien, en kan zelf zonder waarneming gebeuren. Bijvoorbeeld bij de 'blindsight' man die niets zag, maar wel een parcours met hindernissen af kon leggen, doordat hij onbewust wel 'zag'.

Zo bedacht Paul Bach-y-Rita een manier om met de huid te 'zien', doormiddel van een camera op het hoofd en tactiele signalen die op de huid gevoeld konden worden. Hierdoor kon de proefpersoon een visuele ervaring krijgen. Een visuele ervaring lijkt dus eerder te maken te hebben met het herkennen van objecten in een driedimensionale ruimte dan met licht.

Het nemen van beslissingen is ook iets illusoirs. Een experiment van Michael Gazzaniga (1996) laat dit zien. Bij personen waarbij de twee hersenhelften van elkaar gescheiden zijn kan het bewuste en onbewuste aangetoond worden. Deze mensen zijn bijvoorbeeld niet in staat om iets te benoemen dat ze met hun linker oog zien. Het beeld van het linkeroog gaat immers naar de rechter hersenhelft en heeft geen contact met de linkerhelft, waar het taalcentrum zich bevindt. Als je nu het rechteroog van zo'n persoon blinddoekt en hem een instructie op een stuk papier laat zien, zoals "pak het glas op", dan volgt die persoon het bevel op hij weet niet wat hij doet. Als je de proefpersoon vervolgens vraagt waarom hij het glas oppakt, zal hij een reden bedenken, hij zal bijvoorbeeld zeggen dat hij dorst had. Dit is de interpreter, het bedenkt verklaringen om tegenstrijdige informatie te stroomlijnen. Als we die interpreter altijd gebruiken handelen we dus volkomen onbewust en verzinnen we hier achteraf pas een verklaring voor.

Door deze bevindingen kwam de Duitse filosoof Thomas Metzinger met de 'Egotunnel'. Hiermee wordt bedoeld dat het bewuste deel van ons psychisch apparaat een illusoir gegeven is dat slechts een narratief verzint om onze onwillekeurige handelingen, keuzes, gedachten en gevoelens te stroomlijnen, zo coherent mogelijk te maken en al die disparate emotionele en cognitieve elementen op zo'n manier te verenigen dat de indruk ontstaat dat één 'ik' dit allemaal beheert. We construeren zowel een wereldmodel als een zelfmodel. We zijn als het ware naïeve realisten met het idee dat we in een realiteit leven die precies is zoals we die zelf waarnemen.

Antonio Damasio spreekt van het autobiografische zelf. Ik schrijf mezelf een leven toe, een zelf, een identiteit. Onze geest bevat een heel universum en voedt zich voortdurend aan alles en iedereen die voor onze mentale radar verschijnt.

Taal is een belangrijke tool om de wereld om ons heen en onszelf te begrijpen, we gebruiken het niet alleen als communicatiemiddel tussen mensen, maar ook om te denken (een innerlijke structuur van betekenissen op te bouwen) en om logica te ontwikkelen. Het scheidt een netwerk van cognities en gevoelens in en tussen ons.

Hoofdstuk 2: Onbewust fantaseren. Seksuele mentale representatie en beleving ervan in relaties. Verliefdheid en passie.

Inleiding

Alfred Kinsey is de grote pionier binnen het epidemiologische onderzoek van seksualiteit. Dit staat tegenover de psychoanalyse wiens kennisverwerving specifiek, subjectief en persoonlijk is en uitsluitend gebaseerd op gesprekken, overpeinzingen en intuïties.

Uit Kinseys onderzoek kwam naar voren dat homoseksualiteit meer voorkwam dan gedacht, dat er meer werd vreemdgegaan dan gedacht en dat velen wel eens sadomasochistische fantasieën hadden. Ook Masters en Johnson deden onderzoek in de seksuologie, waarbij zij hun onderzoek niet alleen op vragenlijsten, maar ook op fysiologisch onderzoek baseerden. Masters en Johnson deden voornamelijk onderzoek naar de seksuele responscyclus, die zij omschreven in het EPOR-model.

EPOR-model: Stelt dat de fysiologische sequentie die universeel in seksueel gedrag te herkennen zou zijn bestaat uit Excitatie fysische/psychologische stimuli, gevolgd door een Plateau, Orgasme en Resolutie. In dit model was er echter geen plaats voor verlangen en fantasie. Kaplan kwam daarom met het *DEOR-model:* Desire, Excitatie, Orgasme, Resolutie.

Er ontstond een spanningsveld tussen empirische onderzoeksresultaten en de psychoanalytische theorieën over seksualiteit. Een voorbeeld van dit meningsverschil was het vrouwelijke orgasme. De psychoanalisten stelden dat volwassen vrouwen uitsluitend vaginale orgasmes zouden (moeten) hebben, terwijl empirisch onderzoek dit ontkrachtte. Toch is empirisch onderzoek in de Seksuologie ook lastig, seksualiteit is een heel intiem en subjectief iets en subjectiviteit is lastig te vangen in statistiek.

Empirische gegevens

- Seksueel verlangen
 - o Seksuele fantasieën kunnen zowel een rol spelen in de fase van verlangen als opwinding (Kaplan en DEOR-model)
 - o De variabiliteit van seksueel verlangen is bij vrouwen groter dan bij mannen.

Kinsey meette frequentie van orgasmes en merkte veel variabiliteit bij vrouwen, Máár frequentie of afwezigheid van orgasmes wil niet per se iets zeggen over seksueel verlangen/appetijt. Vrouwen kunnen soms geen orgasme krijgen, of juist meerdere orgasmes in een keer!

- o Hypoactive sexual desire disorder

Dit is een problematisch concept. Het komt vanuit 'frigiditeit' en neemt aan dat mannen geen verminderd verlangen hebben en neemt aan dat veel seksueel verlangen goed is in dsm 5 verbetering door onderscheid M/V HSDD.

- o Opkomst asexualiteit (niet problematisch verlaagd seksueel verlangen).

- Determinanten van seksuele fantasieën
 - o Inhoud van seksuele fantasieën bij mannen en vrouwen gelijklopend. Zowel veel mannen als vrouwen fantaseren wel eens over seks met een andere partner (M iets meer dan V). Dit neemt toe met duur van relatie, maar met afnemende seksuele activiteit op hogere leeftijd neemt seksueel fantaseren af.
 - o Verschillen in fantasie

Mannen: fantaseren over meerdere seksuele partners, actieve dominante rol, expliciete seksuele beelden.

Vrouwen: fantaseren over een meer passieve submissieve rol, meer gericht op persoonlijkheid van partner, het 'gewilde' object willen zijn, meer emotionele en romantische beelden.

Deze verschillen worden gekoppeld aan verschil in vruchtbaarheid: vrouwen hebben beperkt aantal eicellen, mannen onbeperkt aantal spermacellen. Mannen willen zoveel

mogelijk bevruchten terwijl vrouwen iemand willen die ze bij zich kunnen houden en de overleving van de baby te bevorderen.

Professor Thys heeft hier echter als mening dat dit bij mensen niet opgaat. Bij mensen kan het mannetje de vruchtbaarheid van de vrouw niet opmerken, dus ook voor hem zou het evolutionair gezien beter zijn om frequent seks te hebben met dezelfde vrouw om nakomelingen te genereren.

- Verkrachting

Meer dan helft van de vrouwen fantaseert wel eens over onderwerping, aanranding of verkrachting. LET OP: Er bestaat echter geen verband tussen deze fantasieën en de wens om verkracht te worden.

Er is een link tussen uitgesproken dominante of agressieve seksuele fantasieën bij mannen en hun geloof in de zogenaamde verkrachtingsmythe, namelijk dat vrouwen verkrachting uitlokken door kleding of gedrag. Dit is uiteraard een gevaarlijke combinatie.

- Frequentie van seksuele fantasieën correleert met seksuele interactie. Dit spreekt het idee van Freud tegen dat seksuele fantasieën gebrek aan seksualiteit compenseren. Ze vertonen dan ook géén verband met seksuele ontevredenheid.

Hedendaagse evoluties

- Medicalisering van seksualiteit: opkomst van viagra bracht een meer prestatiegerichte seksualiteit met zich mee en zorgde ervoor dat verlangen en fantasieën voor een stuk losgekoppeld werden van seksualiteit.
- Internet en cyberseks: Het internet bood meer mogelijkheid tot expliciete beelden. Dit kan negatief zijn: het kan leiden tot verslaving en onrealistische beelden/verwachtingen uitlokken. Dit kan positief zijn doordat het een veilig middel is (geen soa's, seksueel geweld of zwangerschap), het kan de fantasie prikkelen en een inspiratiebron vormen voor de seksuele opvoeding.

Fantasie en de psychoanalyse

Fantasie is een representatieve voorstelling die bewust of onbewust afwijkt van de realiteit. We zullen hier het verschil bespreken tussen Freuds visie op fantasie en die van Melanie Klein.

Freud beschrijft fantasie als een vluchtheuvel tussen de lust en het realiteitsprincipe. Het is een wens vervullende activiteit die gekoppeld is aan een frustratie, een niet vervullen van de instinctieve, onbewuste wensen van de driften (seksualiteit en agressie). Hij gaat er van uit dat als de seksuele lust niet bevredigd wordt, men in plaats van 'maar' gaat fantaseren. LET OP: Dit klopt echter niet met de realiteit, juist wanneer er meer seks is, wordt er meer gefantaseerd.

Deze definitie van fantasie verbindt Freud met zijn topische model. Hij stelt dat sommige fantasieën altijd onbewust zijn geweest, anderen waren ooit voorbewust of bewust, maar zijn verdrongen in het onbewuste. De onvervulde wens kan zich dan manifesteren in een verborgen expressie of gedeeltelijk vervuld worden in de fantasie. Het is pas wanneer ze in het bewustzijn verschijnen dat de fantasieën als irreëel ervaren worden. De fantasieën worden dan verwerkt door het secundair proces denken en het realiteitsprincipe. Wanneer de fantasieën in het onbewuste ontstaan of er terechtkomen via verdringing omdat ze onaanvaardbaar zijn voor het bewuste, worden ze verwerkt door primair proces denken en gaan ze "prolifereren in de duisternis" onder vorm van dromen, symptomen en ook herinneringen.

Volgens Freud is de basiseenheid van het onbewuste de onbewuste instinctieve wens. Hij meent ook enkele oerfantasieën te kunnen onderscheiden:

- De oerscène, dit is het beeld dat het kind heeft waargenomen of gevormd heeft van de seks tussen hun ouders. Het oproepen van die oerscène gaat bij een kind gepaard met nieuwsgierigheid: wat gebeurt er eigenlijk? en hoe zou het voelen? — vanuit het standpunt van de man of de vrouw, naargelang met wie het kind zich identificeert.

- Castratiefantasie

Ontstaat bij jongens als verklaring van de geslachtsverschillen. Het kind denkt dat meisjes gecasteerde jongens zijn en dat ook hem dit kan overkomen.

- Fantasie over de verleiding van het kind door een volwassene.

Freud dacht gedurende enige tijd dat reëel seksueel misbruik van kinderen aan de basis lag van de neurose, dit is zijn zogenaamde verleidingstheorie. Toen hij ontdekte dat dat niet altijd het geval was, moest hij de verleidingsideeën wel als fantasieën gaan beschouwen, fantasieën waarvan hij zich bovendien afvroeg of hij ze zijn patiënten niet zelf had aangepraat. Zowel de nadruk op het reële als op het fantasmatische misbruik zijn de psychoanalyse later ten kwade geduid, in de zin van valse beschuldigingen van misbruik en de ontkenning van reëel misbruik. Dat spanningsveld tussen realiteit en fantasie met betrekking tot die oerfantasieën loste Freud op door de veronderstelling dat die drie oerfantasieën misschien niet vandaag, maar wel in de oertijd reëel waren.

Melanie Kleins benadering van het concept fantasie is anders dan die van Freud. Zij focuste veel minder op het seksuele. Zij noemt het phantasy en omschrijft dit als dat onbewuste fantasieën de basiseenheden zijn van het onbewuste. Voor haar zijn fantasieën al vanaf het begin aanwezig en ook onbewust. Fantasieën zijn de bron, de oorspronkelijke, fundamentele inhoud van de onbewuste geest. Zij zag dat fantaseren bij kinderen een manier is om percepties, ervaringen en driften mentaal vorm te geven.

Klein stelde dat de vroegste fantasieën ervaren moeten zijn als sensaties en noden van de ingewanden. Het kind heeft volgens haar nog geen besef van de buitenwereld en ervaart alles alsof het van uit zich zelf komt. In stapjes ontdekt het kind steeds meer van deze buitenwereld, maar het moet ook de connectie tussen binnen en buiten nog leren ontdekken. Dit doet het doormiddel van projectie en introjectie van gebeurtenissen in de buitenwereld. Hierdoor ontstaan complexe fantasmen over zichzelf, anderen en de wereld. Deze psychische realiteit heeft invloed op het gedrag van het kind. De fantasieën gaan uitgroeien tot interne objecten en zullen de bouwstenen van de innerlijke wereld van het kind gaan vormen. Deze interne objecten zijn vaak deelobjecten omdat het kind nog geen vol besef van realiteit heeft. Ze worden in goede en slechte objecten verdeeld (vb moederborst: één goede borst die goede melk geeft en één slechte borst die slechte melk geeft).

Vroege fantasieën zijn onnipotent: “ik wil het staat gelijk aan ik hebt het” en “ik wil het niet” met “het is weg”. Dit soort denken kan enkel functioneren in primair proces denken. Klein ging er echter vanuit dat er tussen onbewuste fantasieën wél conflicten kunnen bestaan (itt Freud die stelt dat er in primair procesdenken geen conflicten zijn).

Fantasieën zijn als het ware hypotheses over de interne en externe realiteit die bevestigd of weerlegd dienen te worden. Dit mechanisme ligt voor Klein dan ook aan de basis van het logisch denken, dat ze veel meer in continuïteit ziet met meer primitieve cognitieve mechanismen, in tegenstelling tot het scherpe onderscheid tussen primair en secundair proces denken bij Freud. Toch kunnen die oude fantasmen blijven voortbestaan naast meer geüpdatete voorstellingen van de realiteit en zich manifesteren in dromen, defensiemechanismen en overdracht tijdens psychoanalytische sessies. Die fantasiestroom, een “subterranean flow”, loopt door tot in de volwassen leeftijd en de evolutie van de fantasieën weerspiegelt de mate waarin men een psychisch evenwicht bereikt door de manier waarop de fantasieën uitgedrukt en aangepast worden en zich verhouden tot de realiteit. Fantasieën worden dus geleidelijk opgebouwd tot een complex en uniek systeem dat uiteindelijk iemands persoonlijkheid vormt.

Klein probeerde de vroegste mentale ontwikkeling bij de baby te begrijpen en te beschrijven en tegelijk ook de oorsprong van specifieke psychische toestanden bij oudere kinderen en volwassenen. Klein schreef over posities in plaats van fases, zoals Freud deed. Volgens haar waren de Paranoïd schozoïde en de depressieve positie erg interessante concepten. Posities zijn in feite visies op en

manieren van omgaan met situaties waartussen men in principe kan alterneren. Klein stelde dat deze twee posities gedurende het hele leven elementair voor het emotionele leven bleven.

- Depressieve positie: vertrekt vanuit angst en bezorgdheid over de eigen objecten in de buitenwereld in zichzelf, verbonden met schuldgevoelens.
- Paranoïd-schizoïde positie: vertrekt vanuit angst voor zichzelf, verbonden met achtervolgingsgedachten, een gevoel van bedreiging.

De paranoïde schizoïde positie:

De paranoïd-schizoïde positie ontwikkelt zich als eerste, tijdens de eerste twee of drie levensmaanden. Onbewuste fantasieën zijn alomtegenwoordig bij kinderen én volwassenen en begeleiden alle ervaringen (intern, extern, psychisch en fysisch). Ze zijn constant aanwezig, vormen het leven van de onbewuste geest en vormen de basis van de persoonlijkheidsstructuur.

Het subject kan een object als goed bevinden via zijn of haar levensdrift. Een "goed object" is een object waarvan de baby verwacht dat dit object hem zal bevredigen en van de baby zal houden. De doodsdrijf staat voor de dreiging van desintegratie, voor chaos, voor afhaken, voor niet-zijn. Angst betekent voor de baby op dat moment de angst voor het doodsinstinct vanbinnen.

Het ego is aanwezig van bij geboorte maar is niet gecoördineerd en geïntegreerd. Het ontwikkelt zich via het omgaan met beangstigende interne conflicten en de frustraties van de realiteit. Het ego identificeert zich gradueel met een goed object, gaat zichzelf representeren via de representatie van een goed object. En zo gaat de structurering van het ego hand in hand met de structurering van ervaringen via het internaliseren, incorporeren, identificeren van goede ervaringen in het ego. De paranoïd-schizoïde positie helpt om het ego te beschermen tegen desintegratie door de doodsdrijf. Daarvoor wordt de perceptie gesplitst in goed (wat je wil hebben én zijn) en slecht (wat je buiten jezelf wil leggen). Goed = een goed object = een goede ik en slecht = niet ik. We bevinden ons in een binaire of bipolaire wereld van goed en slecht. De baby gebruikt twee mechanismen om die wereld te creëren: splitsing en projectie.

Klein spreekt daarnaast van splitsing en projectie. Splitsing is een soort van zwart-wit denken. Een object wordt gesplitst in goed en slecht. Gevolg van een gesplitst subject is dat je minder helder kan denken, minder goed kan functioneren. In een normale organisatie vormen positieve en negatieve aspecten van het subject en van objecten één geheel. Projectie houdt in dat je een deel van jezelf op een extern object projecteert. Dit noemen we ook wel projectieve identificatie. Een andere persoon wordt geïdentificeerd met dat wat je erin projecteert.

Bij de baby zijn ervaringen van het slechte extreem, intens en absoluut in een eeuwig nu. Er is immers nog geen geheugen, dus ook geen herinnering. Er is geen gevoel van voorbijgaande tijd en er zijn geen verwachtingen van toekomst. In het "slechte" zit dan ook alle bestaande slechte. Met dit slechte wordt vanuit de paranoïd-schizoïde positie omgegaan door middel van phantasie. Het sterkste wapen is de negatieve hallucinatie of ontkenning, een soort destructieve "delete"-knop.

De hallucinatoire gratificatie is een andere manier van omgaan met het slechte: het is troost zoeken in een eindeloos goed object, waaruit al het slechte dan weggesplitst moet worden. Idealisatie is dan weer een normale fase om een goed object in zich te op nemen, zich ermee te identificeren, zichzelf coherentie te geven. Later kan splitsing ongedaan gemaakt worden, is idealisatie niet meer nodig om met de realiteit om te gaan. Goed genoeg is dan goed genoeg.

In de paranoïd-schizoïde positie wordt een goed object geïntrojecteerd als een compleet en geheel object. Het eerste interne goede (ideale) object is niet realistisch maar het heeft kwaliteiten die verder reiken dan het puur functionele. Het voedt niet alleen maar het inspireert en het geeft liefde terug. Het is geen deelobject maar een geheel object. Ondanks de beperkingen is de paranoïd-schizoïde positie een eerste defensie tegen chaos en dus een psychologische prestatie.

De paranoïd-schizoïde positie kan in het latere leven tot problemen leiden op twee tegengestelde manieren: door de onmogelijkheid om tot echte binariteit te komen ofwel door er te rigide in te zijn.

Wanneer het niet lukt om tot echte binariteit of bipolariteit te komen dan is het slechte niet veilig afgescheiden en ligt het dus steeds op de loer. Dit geeft een gevoel van onveiligheid en onvoorspelbaarheid, met andere woorden een paranoïde instelling. Een tweede gevaar is dat het ego in ontelbare kleine stukken in plaats van twee duidelijk gescheiden delen uiteen valt. Dit zou kunnen leiden tot verwarring, desintegratie, chaos, depersonalisatie en ten slotte psychose. Een ander gevaar in de paranoïd-schizoïde positie is dat de twee gesplitste delen op een rigide en ondoordringbare manier gescheiden blijven. Dit leidt tot een weinig ontwikkelde, kwetsbare en niet flexibele persoonlijkheid. In de paranoïd-schizoïde positie is er een goede moeder, die tot mij behoort en die me eindeloos bevrediging schenkt. Als dat niet zo is, is er alleen maar de slechte moeder, die me achtervolgt. Die twee gezichtspunten kunnen snel alterneren. Om als persoon te groeien is het nodig om in te zien dat er slechts één moeder is, die goede en slechte eigenschappen in zich verenigt, én dat ze niet in mij zit en mij niet altijd toebehoort. Deze inzichten zijn de basis van gezonde ambivalentie en van schuldgevoelens. Wanneer het ego geleidelijk sterker wordt in een normale ontwikkeling zal het mogelijk zijn om de realiteit van de ambivalentie van mensen en dingen, de pijn van schuldgevoelens en het verlies van een narcistische omnipotentie beter te verdragen. Goed en slecht, binnenwereld en buitenwereld, ik en niet-ik worden geïntegreerd. Dit is geen vast gegeven. Op momenten dat negatieve gevoelens zoals schuldgevoelens ondraaglijk worden zal men vaak terugkeren naar de paranoïd-schizoïde positie waar goed en slecht en de goeden en de slechten netjes gescheiden zijn en waar men zelf met zekerheid aan de goede kant zit.

De Depressieve positie

Vertrekt vanuit angst en bezorgdheid om de eigen objecten in de buitenwereld en in zichzelf, verbonden met schuldgevoelens. Deze positie wordt normaal ervaren rond het eerste levensjaar en is volgens Klein centraal in de ontwikkeling van het kind. Centraal staat het besef van eigen haatdragende gevoelens en fantasieën t.o.v. het geliefde object.

Vóór de depressieve positie waren er twee afzonderlijke delen: het geliefde ideale deel en het gehate slechte, achtervolgende deel. Door de ontwikkeling van het perceptuele apparaat kan het kind zijn fantasieën gaan vergelijken met de realiteit wat de angst reduceert. Het opnemen van goede ervaringen en goede objecten in het innerlijke stelt het kind gerust over zijn innerlijke toestand en het heeft minder nood om te projecteren. Het kind voelt zich vervolgens minder bedreigd door de objecten die het zelf slecht heeft gemaakt door zijn projecties en dus ook minder agressief. Doordat het kind minder projecteert is het zelf ook meer geheel, want het is niet meer nodig om stukken af te splitsen en op anderen te plakken. Het kind heeft minder nood om zowel zichzelf als zijn object te splitsen. Het is beter in staat om te erkennen dat de moeder die de geïdealiseerde bron van alle leven en goedheid was ook de onbetrouwbare moeder is die het kind frustreerde en die door het kind aangevallen werd. De moeder wordt een geïntegreerde figuur met positieve en negatieve eigenschappen, waarvoor het kind ambivalentie voelt, liefde en haat.

Het besef van de eigen verantwoordelijkheid gaat samen met schuldgevoelens en verdriet, reden waarom Klein voor de term "depressief" koos. In de paranoïd-schizoïde positie voelt het kind alleen angst ten opzichte van zichzelf, in de depressieve positie kan het ook angst en bezorgdheid voelen ten opzichte van het object. Het kind kan gaan geven om het welzijn en de overleving van de andere als geheel object, wat tot opstoten van schuldgevoelens en verdriet kan leiden, maar ook tot een dieper gevoel van liefde. Het kind wil goedmaken wat er verloren is of door haat beschadigd. De capaciteiten van het ego groeien en de wereld wordt rijker en realistischer.

Maturatie is dus verbonden met verlies en rouw. Het inzicht dat de andere apart bestaat impliceert dat het kind beseft dat de andere zelf ook relaties heeft. De oedipale situatie waarin het kind dus moet rivaliseren met nog een andere voor de liefde van de moeder, gaat samen met de depressieve positie. Als dit te moeilijk is om te dragen, dan gaat het kind bij vlagen opnieuw de paranoïd-schizoïde positie opzoeken en defensiemechanismen inzetten.

De depressieve positie staat dus aan de ene kant voor de ervaring van schuldgevoelens en rouw tijdens momenten in het leven waarin je moet omgaan met verlies of beschadiging van interne en externe objecten, maar ook voor het nemen van persoonlijke verantwoordelijkheid in de relatie met anderen die als aparte, maar met zichzelf verbonden personen ervaren worden.

Klein en seksualiteit

Klein gaat in tegen de driftmatige opvattingen over seksualiteit van Freud. Kinderen hebben een grote nieuwsgierigheid naar seksualiteit. Deze blijft doorwerken in fantasieën. Er is anderzijds ook een weerstand om op deze nieuwsgierigheid in te gaan. Fantasieën nemen een tussenpositie in tussen nieuwsgierigheid en de weerstand.

In de paranoid-schizoïde positie worden relaties gekenmerkt door angst voor zichzelf en agressie, maar in de depressieve positie ontluikt ook bezorgdheid voor de andere. Dit betekent onder meer dat er niet alleen een gevoel van bevrediging is wanneer bijvoorbeeld de honger van het kind gestild wordt, maar ook een gevoel van dankbaarheid. Dat geldt ook voor het seksuele, dat ze veel meer als een objectrelatie benadert dan als een lustbevrediging, met andere woorden liefde vs seks. Het bijzondere aan een liefdesgevoel ten opzichte van een object dat je beschouwt als een gehele persoon is dat dit object de liefdesgevoelens kan retourneren. Louter libidinale seks gaat enkel over liefde voor een deelobject en seksueel plezier als louter bevrediging. Voortbouwend op het oedipuscomplex ziet Klein in dat het kind ook agressieve gevoelens kan koesteren ten opzichte van de seksualiteit van de ouders, vanuit jaloezie, een belangrijk motief van Klein.

Maar vanuit de depressieve positie kan het kind en ook de volwassene seksualiteit beleven als een herstel van mogelijke schade van het goede object, als een versterking van de liefde. Erotisatie is dan een verdediging tegen de haat en de beschadiging. In de paranoid-schizoïde positie draaien de angst en bezorgdheid meer om zichzelf en zal ongebreidelde seksualiteit meer de functie hebben van het bestrijden en ontkennen van de angst voor desintegratie.

Hoofdstuk 3: Een hedendaagse visie op de psychoseksuele ontwikkelingsstadia en op het oedipuscomplex.

Inleiding

Seksualiteit kan gezien worden als leerproces via verschillende wegen: sociaal leren via conditionering, modeling, cognitief door het leren van begrippen en logisch verstand gebruiken zoals bij convergent denken. Gangong en Simon gingen er van uit dat seksualiteit wordt beoefend aan de hand van seksuele scripts die in de samenleving bestaan en een bepaald gedrag voorschrijven. Bowlby beschreef de hechtingstheorie, waarin het draait om de hechting van kinderen aan hun primaire verzorger. Het kind raakt op welke manier dan ook, automatisch, gehecht aan de primaire verzorger. Hierbinnen is een veilige hechting de beste. Wanneer een goede hechting beschadigd raakt kan deze echter wel weer worden hersteld! De vroege hechtingsvormen zijn later ook van invloed op latere relaties, emotionele regulatie en de seksuele ontwikkeling.

Seksueel kindermisbruik zorgt voor een problematische ontwikkeling. In de psychogene benadering gaat men ervan uit dat dit originele trauma de latere seksualiteit bepaalt. De levensloop-benadering stelt dat dit trauma niet één specifiek effect heeft, maar van invloed is op meerdere (de volgende) etappes van de ontwikkeling. Finklehor verenigt deze twee benaderingen in het traumagene-dynamiek-model en stelt vier sleutelfactoren voor die bij seksueel kindermisbruik de seksuele ontwikkeling bepalen: gevoelens van machteloosheid, van verraad, een traumatische seksualisatie en tenslotte ook stigmatisatie.

De kwestie van seksueel kindermisbruik confronteert ons met seksualiteit bij het kind, een centraal begrip in de visie van Freud op de seksuele ontwikkeling.

Vóór Freud

Wetenschap van vóór (en van) Freud was anders dan nu. In die tijd werd er meer gewoon nagedacht over een thema, in plaats van dat daar echt data over verzameld was. Toen de industrialisatie op kwam bracht dit veel nieuwe ontwikkelingen met zich mee. Ontwikkelingen die aan zetten tot nadenken over de volksgezondheid. Een mogelijke bedreiging van de volksgezondheid was overbevolking. Thomas Malthus, een Engelse predikant en wetenschapper, moedigde het celibaat, maar ook abortus en prostitutie aan om het aantal nakomelingen te beperken. Hij kwam ook met het concept 'moral restraint' waarmee hij bedoelde dat arme mensen zich moesten onthouden van voortplanting. Henry Havelock Ellis sprak de griezelige, maar visionaire woorden: "Uiteindelijk lijkt het onvermijdelijk dat een algemeen systeem ingevoerd wordt, privé of van overheidswege, waarbij alle persoonlijke gegevens, biologisch en psychologisch, normaal en ziekelijk, correct en systematisch geregistreerd worden, om een indicatie te hebben over wie geschikt of ongeschikt is om het ras verder te zetten".

Von Krafft-Ebbing was een pionier binnen de seksuologie. Hij schreef het boek *Psychopathia sexualis* waarin homoseksualiteit echter werd neergezet als een perversie en toegeschreven aan een afwijking bij de foetus waardoor een seksuele 'inversie' ontstaat. Henry Havelock Ellis schreef daarentegen het boek 'Sexual inversion', waarin hij als één van de eersten die niet problematiserend en medicaliserend over homoseksualiteit schreef.

Freud: drie verhandelingen over de theorie van seksualiteit

In 1905 schreef Freud 'drie verhandelingen over de theorie van seksualiteit', waarin hij de seksuele ontwikkeling van baby tot volwassene beschrijft. Het werk is vernieuwend te noemen op een aantal vlakken: seksualiteit wordt uitgebreid, het gaat verder dan het genitale, de seksualiteit van het kind wordt geïntroduceerd als de sleutel tot de volwassen seksualiteit én haar problemen, het boek normaliseert daarnaast sterk gepathologiseerde aspecten van de seksualiteit. Het boek bestaat uit drie verhandelingen: seksuele aberraties, kinderlijke seksualiteit en de transformaties tijdens de puberteit.

1. Seksuele abberaties

Freud gaat in tegen de algemeen aanvaarde ideeën van wetenschappers van die tijd, zij stelden dat seksualiteit zich pas ontplooide in de puberteit, uitmondt in onweerstaanbare aantrekking tot het andere geslacht tot het einddoel wordt bereikt: geslachtelijke vermenging.

Freud introduceert twee gezichtspunten om de seksuele aberraties van zijn eerste hoofdstuk te classificeren: afwijkingen met betrekking tot het seksueel object en afwijkingen met betrekking tot het seksueel doel. Onder afwijkingen van het seksuele object behandelt Freud een aantal seksuele 'perversies/aberraties' zoals homoseksualiteit, pedofilie, zoöfilie, sadisme, masochisme en fetisjisme. Deze hebben met elkaar gemeen dat ze niet tot voortplanting leiden. De manier waarop Freud seksualiteit beschrijft geeft al de fluïditeit van de seksualiteit zien en de vage of onbestaande grenzen met de zogenaamde normaliteit. Hij heeft hierbij oog voor de mogelijke oorzaken van homoseksualiteit en kijkt hierbij naar zowel aangeboren als genetische factoren. Freud komt dan met een hypothese die hij aan Krafft-Ebing ontleent: we ontstaan allen uit een 'biseksuele' oorsprong en differentiëren vervolgens in min of meerdere mate naar een sekse. De enige aangeboren eigenschap is deze universele biseksualiteit, waarmee Freud een anatomisch en psychisch hermafroditisme bedoelt. Hij concludeert hierdoor dat er geen verband is tussen het seksuele object en het seksuele doel. De seksuele drift is een op zichzelf staand gegeven dat zich aan een bepaald object kan gaan hechten. Freud geeft hierbij voorbeelden dat dit 'occasioneel', oftewel 'bij gebrek aan beter', kan gebeuren. Bijvoorbeeld pedofilie als er alleen kinderen in de buurt zijn. Zijn woorden zijn ook onderhevig aan kritiek, vanwege een aantal stellingen die onjuist en stigmatiserend zijn (vb. geslachtsverkeer komt veel voor in boerenbevolking etc.).

Om afwijkingen van het seksuele doel te kunnen omschrijven komt Freud eerst met wat hij ziet als het normale seksuele doel: de coïtus. Afdwalingen om op dit doel uit te komen worden de uiteindelijke perversies. Perversies, wat Freud niet afkeurend bedoelt, liggen volgens hem in het verlengde van het normale. Deze bestaan uit anatomische grensoverschrijdingen en het blijven hangen in één van de stadia van een intieme betrekking. Voorbeelden van deze grensoverschrijdingen zijn de overwaardering van de geliefde (eerst aangetrokken tot genitaliën v partner, dan tot hele lichaam, dan tot psyche), maar ook kussen, orale en anale seks en fetisjisme beschrijft Freud hier onder. Onder oponthoud in een bepaalde fase van de intieme betrekkingen rekent Freud sadisme, masochisme, voyeurisme en exhibitionisme. Hij ziet deze vormen als spiegelbeelden. Bijvoorbeeld voyeurisme gaat over kijken, waar exhibitionisme gaat over bekeken worden. Hier zit een diepere tegenstelling onder die van het actieve vs het passieve, ofwel volgens Freud, het mannelijke vs het vrouwelijke.

Freud benadrukt dat perversies geen ziekten zijn, deze komen ook bij gezonde mensen voor. Hij ziet alleen problemen wanneer de perversies exclusief en gefixeerd zijn. Tegelijk stelt Freud dat de neuroses, voor hem stoornissen die maar weinig afwijken van de normale toestand, te maken hebben met een seksuele problematiek, bijvoorbeeld onbewuste homoseksuele impulsen, en zich kunnen uiten in seksuele symptomen, bijvoorbeeld hysterische conversie. Neurose, stelt Freud, is het (fotografische) negatief van de perversie.

De geslachtsdrift wordt gezien als de bron van dit alles. Dit is de psychische representatie van een continu stromende endosomatische prikkelbron, de drift grenst het psychische af van het lichamelijke. Het legt connecties tussen bronnen en doelen en heeft als doel het opheffen van de orgaanprikkel.

2. Kinderlijke seksualiteit

Freud start met de observatie dat kinderen in de leeftijd van 6 tot 8 jaar heel weinig herinneringen hebben, ondanks het feit dat ze in de jaren voordien levendige reacties en emoties vertonen en heel veel informatie opnemen dit beschrijft hij als infantiele amnesie. Deze herinneringen zijn verdrongen. Hij stelt dat kiemen van seksuele impulsen vanaf de babytijd fluctuerend opduiken en weer verdwijnen door progressieve onderdrukking (walging, schaamte). Ook opvoeding speelt een rol in deze onderdrukking. Dit alles geeft aanleiding tot de latantiefase, waarin er ogenschijnlijk geen seksuele beleving is.

Bij baby's ziet Freud de eerste seksuele belevingen af aan een aantal gedragingen (sabbelen) die hij auto-erotisch gedrag noemt. De eerste seksuele belevingen sluiten volgens Freud aan bij de functie van het eigen overleven en niet dat van de soort, ze hebben geen seksueel object, zijn auto-erotisch en gecentreerd rond een erogene zone, in dit geval de mond. Het doel van de infantiele seksualiteit is uiteraard niet de coïtus, maar wel bevrediging door een adequate prikkeling van de erogene zone en dit bij herhaling. Ook de anale zone komt in aanmerking als erogene zone voor baby's. Deze betekenis krijgt het vanwege de darmactiviteiten in de vroege kindertijd. Regeling van stoelgang (leren ophouden ervan) leidt tot zowel pijn als wellust. Ook door het wassen worden genitale zones geprikkeld. Later zullen seksuele genoegens onderdrukt worden en weer ontwaken. Freud spreekt hierbij van een seksueel potentieel bij kinderen dat alle kanten uit kan, hij noemt dit polymorf perverse aanleg. Deze fase laat diepe impressiesporen na op de verdere ontwikkeling van het kind. Vb: bij 'verleiding', zo noemt Freud seksueel kindermisbruik, leert het kind de werking van de genitale zones vroeger kennen en dit heeft invloed op de ontwikkeling (vertroebeling). Kinderen kunnen ook partiële driften ontwikkelen. Dit zijn stukjes seksualiteit die een bepaalde focus hebben en kunnen ontsporen naar een perversie. Bijvoorbeeld de penisnijd bij meisjes en het castratiecomplex bij jongens. Naast seksuologische theorieën hebben kinderen ook geboortetheorieën: kinderen zouden uit een borst, de navel of de anus komen of uit het lichaam gesneden worden. Het nadenken over al deze kwesties doet een kind in eenzaamheid, het is volgens Freud de eerste stap naar een zelfstandige oriëntatie in de wereld. De partiële driften ontwikkelen zich onafhankelijk van elkaar, om pas op de volwassen leeftijd geïntegreerd te worden en zich toe te spitsen op één erogene, genitale zone in de functie van de voortplanting. Voor het zo ver is omschrijft Freud een aantal ontwikkelingsfasen van de seksuele organisatie. Als eerste de orale fase, die Freud ook wel de kannibaalse fase noemt, waarin het kind zich richt op de orale erogene zone (zie auto-erotisch). In de sadistisch-anale fasen zitten de aspecten wreedheid en agressie, waarbij het gaat om actief vs. Passief. In deze fase ontluikt ook de ambivalentie, het samen aanwezig zijn van twee tegengestelden. Tijdens de puberteit worden aan deze seksuele gevoelens gevoelens van tederheid, adoratie en eerbied toegevoegd. Dit noemt Freud de tedere stroom. Bij baby's ontstaat seksuele opwinding door analogievorming met bevrediging uit andere organische processen, door prikkeling van erogene zones, kijkdrift en drift tot wreedheid. Mechanische excitaties zijn een andere vorm van infantiele seksualiteit: baby's zijn dol op passieve, ritmische bewegingen die invloed hebben op het evenwichtsorgaan, huid, spieren, gewrichten, etc. (vb schommelen). Daarnaast kunnen actieve spierbewegingen lust opwekken: bijvoorbeeld stoeipartijen verraden een sadistische drift. Affectieve processen kunnen er ook voor zorgen dat een kind lustgevoelens krijgt, bijvoorbeeld kinderen die masturberen als reactie op angst.

3. Transformaties tijdens de pubertijd

Tot aan de puberteit liep de seksuele ontwikkeling van jongens en meisjes redelijk gelijk, nu gaan ze elk een andere weg uit. Freud wijdt dit de evolutie van jongens naar een sterkere drift, terwijl meisjes in involutie gaan (=verschrompeling).

Volwassen seksuele opwinding ontstaat via een psychosomatisch proces van psychische prikkels en prikkeling van de genitale erogene zones. Er is een dubbelzinnigheid in de seksuele spanning waarmee het proces van seksuele excitatie begint. Dit is een combinatie van lust en onlust. Een erotisch aantrekkelijke situatie spoort enerzijds aan tot seksuele activiteit maar is ook in zekere zin onaangenaam omdat ze een spanning opwekt die men wil oplossen en dus kwijtraken:

- Erotisch aantrekkelijke situatie spoort enerzijds aan tot seksuele activiteit, anderzijds onaangenaam en wil deze spanning kwijtgeraken stappen naar oplossing (orgasme) die lustvol zijn het orgasme zelf is dan weer onlustvol, want libido en lust nemen af.

Dit is echter een heel mannelijke kijk op lust, bij vrouwen hoeft namelijk het orgasme geen eindpunt te zijn, daarom voerde Freud begrippen als voorlust en eindlust in, dit wordt ook wel het lustquantum

genoemd. Tijdens voorlust worden lustquanta bij elkaar opgeteld tot de lustgraad die nodig is voor de eindlust, het orgasme, bereikt is.

Om deze kwesties voor zichzelf op te lossen komt Freud met de libidotheorie. Hij ziet het libido als een mannelijk gegeven en ziet daarom seksualiteit in de puberteit als een mannelijk iets, zowel bij jongens als bij meisjes. Volgens Freud verschrompelt dit libido bij meisjes na de puberteit. Hij onderbouwt dit met zijn bevinding dat prepuberale seksualiteit van het meisje gebaseerd is op de clitoris en postpuberale seksualiteit op de vagina.

Het oedipuscomplex

Het oedipuscomplex is gebaseerd op de incestbarrière waarmee Freud in eerder werk al kwam. Dit complex verwijst naar het onbewuste seksuele verlangen van een kind naar de ouder van het andere geslacht en haat voor de ouder van hetzelfde geslacht. Dit verlangen treedt op in fallische fase (3-6j) en is vergelijkbaar met volwassen seksueel verlangen. Haat voor rivaal gaat gepaard met castratie-angst. Volgens Freud moet het kind zich gaan identificeren met de ouder van hetzelfde geslacht, om deze angst te verminderen. Door het niet tot stand krijgen van deze identificatie met de ouders ontstaan volgens Freud neurose, pedofilie en homoseksualiteit.

In de visie van Freud is het oedipuscomplex en castratiecomplex cruciaal in de ontwikkeling van het kind en is de enige gelukkige uitkomst een stabiele heteroseksuele relatie, zonder homoseksuele of perverse 'bedreiging'.

Freuds visie van opeenvolgende stadia van psychosexuele ontwikkeling komt dicht bij de object-relatieve (kleiniaanse) visie op menselijke ontwikkeling en psychosexuele ontwikkeling. Hij stelt dat de progressieve en teleologische ontwikkeling naar heteroseksualiteit geworteld zit in onze biologische constitutie. Het oedipuscomplex is in die visie eveneens een herhaling van de geschiedenis van de mensheid. Een geschiedenis met een doel: de heteroseksuele seksualiteit met het oog op voortplanting. Waar Freud dus zijn betoog begon met een kritiek op de traditionele, populaire visie op seksualiteit, eindigt hij niet alleen met een even traditionele visie, maar fundeert hij die bovendien in de psychologie en zelfs de biologie.

Evaluatie van de verhandelingen

Op het werk zijn velen reacties gekomen, alhoewel Freud alom bekend is, is dit over het algemeen niet in de meest positieve zin. Jane Flax heeft geprobeerd om de impact van Freud te vertalen in een aantal 'schandalen'. Dit helpt om Freuds werk beter te situeren, maar ook om er de problemen van te zien.

1. Freud zag de seksuele drift als een lichamelijke nood. Hoewel daar inmiddels geen twijfel over kan bestaan, werd dit door velen als een verlaging tot een dierlijke koppeling en dus onzin en een belediging gezien. Het zijn van een embodied wezen en in de kern een dier, is echter zonder meer een feit.
2. Wetenschap volstaat niet. Nog steeds is de spanning tussen de alfa-en de bètawetenschappen tastbaar. Toch lijkt psychoanalyse niet onnodig te zijn om de seksuologie te kunnen doorgronden. Psychoanalyse is nodig om de 'psyche' te kunnen
3. De grens tussen normaal en abnormaal werd doorbroken. Freuds tekst zorgt voor deculpabilisering, destigmatisering en demedicalisering van alle uitingen van seksualiteit. Dit sluit aan bij de hedendaagse kritiek op de DSM. Echter is Freuds verhaal wel psychologiserend en problematiserend. Zoals gezegd zit in Freuds visie op seksualiteit ondanks alles ook een conservatieve reflex, maar vergeten we ook niet dat het meer dan een eeuw oud is en we op het seksuele domein nu veel verder zijn.
4. Freud heeft de wetenschap belichaamd of zelfs geseksualiseerd. Freud beweert dat wetenschappelijke nieuwsgierigheid in wezen een sublimatie is van seksuele drift en seksuele nieuwsgierigheid. Deze drang balanceert naar kennis als een dubbelzinnige kracht op de grens tussen anale beheersing, sadisme en voyeurisme enerzijds en gesublimeerde culturele

creativiteit anderzijds. Later kwam Erickson met de omgekeerde stelling dat seksuele nieuwsgierigheid een uitging is van meer algemene nieuwsgierigheid om de wereld te vatten.

5. Freud linkt het hoogste (rede, kennis en moraliteit) aan het laagste (het niet-menselijke, het dierlijke). Dit blijkt een betekenisvol en waardevol inzicht met vele consequenties. Met sublimatie spreekt Freud van een brugconcept dat de seksuele drift en de zoektocht naar bevrediging verbindt met de culturele vormen van wetenschap, kunst en religie. De meest hoogdravende ambities van de mensheid zijn geworteld in primitieve kinderlijke impulsen.

Godsdiensten met rituelen of bijvoorbeeld kunst is niets anders dan een collectieve manier om met de ontgoochelingen van realiteit en impasse van het driftleven om te gaan.

6. Een van de grootste schandalen is Freuds kijk op seksualiteit, genderidentiteit en seksuele identiteit (begrippen die hij zelf niet expliciet onderscheid). Man en vrouw zijn complexe gegevens die losgekoppeld zijn van biologie en libido en autonoom haar weg gaan. Homoseksualiteit en heteroseksualiteit zijn ook geen netjes gescheiden gaardheden (hoewel hij homoseksualiteit als instabiele conditie ziet). Seksueel verlangen ziet Freud als essentieel

mannelijk en het wordt in essentie aangetroffen bij kleine jongens, kleine meisjes en mannen. Golf van onderdrukking tijdens de puberteit van meisjes is nodig om passief de man te kunnen ontvangen. Mannen zouden vrouwen idealiseren die hun seksualiteit ontkennen (tenzij prostitué). Dit sluit aan bij hedendaagse gebeurtenissen rondom macht en seksualiteit.

Meisje	Vrouw
Clitoris	Vagina
Eigen plezier	Plezier andere
Actief	Passief
Libido	Onderdrukt libido
Jongen	Man
Penis	Penis
Eigen plezier	Eigen plezier + altruïsme van de zaadlozing
Actief, agressief	Actief, agressief
Libido	Meer libido

Het wezenlijke van seks: een geïntegreerde visie

**LET OP: In grote lijnen kennen, schema's niet. Daarom eerst andere dingen doorgenomen
Deze eventueel nog teruglezen!**

Ariane Bazan benadert op een heldere en interessante manier de seksualiteit met behulp van haar twee ambachten. Met een combinatie van empirische biologische gegevens en Freud probeert ze een model op te bouwen rond de wezenlijke betekenis van seks.

Ze spreekt van een dieptelichaam (organen met vegetatieve functies) en oppervlaktelichaam (Skelet aangestuurd door dwarsgestreepte spieren). Deze moeten op elkaar afgestemd worden bij een pasgeboren baby. Eerste keer melk drinken is bijvoorbeeld even zoeken tot het lukt. Maar dit is volgens Freud ook traumatisch omdat weefsels die voor de eerste keer openplooien gepaard gaan met pijn en verrassing. Dit wordt dan weer gelinkt met vrijstellen van dopamine in de hersenen. Er ontwikkelen motorische schema's waardoor volgende keer drinken makkelijker gaat gaan. De link naar het seksuele hierbij is dat het voelen vloeien van melk voor baby's bevredigend is.

Na Freud

Voor Erik Erikson betreft het kind de adolescentie met aantal vaardigheden die relevant zijn voor seksuele contacten maar daartoe niet beperkt zijn, bijvoorbeeld de capaciteit voor intimiteit en vertrouwen. Er zijn van geboorte tot hoge leeftijd verschillende ontwikkelingsstadia te onderkennen, die allemaal te maken hebben met het integreren van tegengestelde krachten. Het seksuele ideaal volgens Erikson anno 1950 oogt desondanks vrij klassiek: de wederkerigheid van het orgasme, met een geliefde partner, van het andere geslacht, met wie men bereid en in staat is om een vertrouwen te delen en om de cycli van werk, voortplanting en recreatie te reguleren, om het nageslacht in alle fases van een bevredigende ontwikkeling te beveiligen. Toch heeft Erikson het ook over drie "moeilijke afstemmingen": die van genitaal orgasme en extragenitale seksuele behoeften, die van liefde en seksualiteit en die van seksuele, procreatieve en werkproducerende patronen.

Hoofdstuk 4 Het mentaliseren van het seksuele

Inleiding:

Dit hoofdstuk begint met het voorbeeld van Joe en Jed, waarbij Jed zijn liefde voor Joe beschrijft, maar waar later blijkt dat zij elkaar helemaal niet echt kennen en dat Jed ontaard in een gevaarlijke stalker. Het omschrijft hoe onze perspectieven op een eenzelfde situatie totaal verschillend kunnen zijn. Thomas Metzinger omschreef dit als ene egotunnel. Met de egotunnel bedoelt Metzinger dat we een model van de wereld om ons heen creëren waarin we ons bewegen door middel van een model van onszelf, met andere woorden een illusie van een ik in een illusie van de wereld waarbij ook de grens tussen beide een geconstrueerde illusie is. Echter ervaren wij de wereld en onszelf zo niet, we zijn eerder naïeve realisten die denken dat de wereld en wijzelf gewoon zo zijn als dat we ze waarnemen. Het voorbeeld van het split brain onderzoek van Michale Gazzaniga laats ons zien dat zelfs wanneer er iets fout loopt in het gewoon waarnemen van de wereld, we nog steeds niet door hebben dat er iets verandert aan onze wereld. De interpreter staat in dat geval voor ons klaar en maakt een narratief, een fictie, die de contradictie oplost.

Het concept mentaliseren heeft betrekking diezelfde kloof tussen de onkenbare, zogenaamde realiteit, onze representatie daarvan en het besef van die representatie. Mentaliseren is het proces waarbij we beseffen dat het hebben van een geest, of een 'mind', onze ervaring van de wereld medieert. Het stelt ons in staat om stil te staan bij wat zich in onze geest én die van anderen bevindt. Het is een soort metapositie t.o.v. de beleving van onszelf, de wereld en de anderen. Voor mentalisatie is een reflexieve modus nodig: het besef dat gedachten niet gelijk staan aan realiteit, maar dat wensen en gevoelens een impact kunnen hebben op anderen (en dus ook niet helemaal losstaan van de realiteit).

Bion

Wilfred Ruprecht Bion is een Britse psychoanalyticus die op een filosofische manier heeft nagedacht over allerlei psychische fenomenen, onder andere over denken en gedachten. Zijn benadering vertrekt vanuit intuïties, speculaties en gesprekken met patiënten. De aanpak die eigen is aan de complexiteit die nodig is voor het denken over denken, over voelen en over het onbewuste. Het verhaal van Bion begint bij de Eerste Wereldoorlog. Deze oorlogservaring en het feit dat hij de oorlog zelf overleefd had gaf hem het idee dat er ook een vorm van dood bestaat waarin levende mensen, of overlevende mensen verkeren. Een doodsheid zoals zombies, die zich normaal gedragen maar van binnen gestorven zijn.

In zijn theorie over denken neemt Bion het realiteitsprincipe van Freud over. Het realiteitsprincipe stelt dat een confrontatie met de realiteit maakt dat impulsen en veronderstellingen niet zomaar gerealiseerd of bevestigd kunnen worden. We moeten daarvoor even stilstaan, de tijd nemen en bij sturen. Het bestaat daarom uit: notatie (van wat er gebeurt), aandacht, onderzoek en actie. Bion combineert dit met fantasieën van Melanie Klein, hij ziet ze als continue processen van de realiteit. Fantasieën zijn een soort modellen van stukken van de realiteit die in de geest gemanipuleerd worden. Bion komt met het idee dat de verwerkingsprocessen die aan de basis van het denken liggen, erin bestaan dat ruwe zintuiglijke indrukken worden omgezet in meer complexe en abstracte elementen. Hij onderscheidt hierin twee elementen: Bèta-elementen (zintuiglijke indrukken die nog niet verwerkt zijn) en Alfa-elementen (de verwerkte inhoud). Bion maakte expres gebruik van wiskundige termen, omdat het gebruik van bekende en vertrouwde termen een risico geeft op misverstanden.

Bèta-elementen kunnen onverteerde zintuiglijke elementen zijn, maar ook brokstukken van gehelen die wel al ooit verbonden zijn. Een psychose zag Bion als een aanval op verbanden, de verschillende Bèta-elementen worden dan niet meer aan elkaar gelinkt door het Alfa-element. Bèta-elementen zijn alle mentale fenomenen die niet als gedachten beschouwd kunnen worden, het zijn 'niet-gedachten' die op zichzelf niets representeren. Achter deze kapotte verbindingen kan ook een 'opzettelijkheid' schuilen die tot stand komt via het 'bèta-scherm'. Dit kan zijn om onaangename of ongewenste

gedachten te kunnen ontwijken. De omzetting van bèta-elementen naar alfa-elementen kan bewust, onbewust en voorbewust gebeuren. Deze omzetting noemt Bion de Alfafunctie. De alfaelementen gaan zich vervolgens in een spontaan en associatief proces met elkaar verbinden. (vb: spontane associaties die madeleinekoekje oproept). Deze alfa-elementen ontstaan niet uit het niets, maar vinden plaats in 'pre-concepten', lege containers waarin deze elementen zich kunnen nestelen. Het echte denken komt tot stand in de afwezigheid van een ding, de ervaring van no-thing (iets wat je kent en behoefte aan hebt, maar wat op dat moment niet beschikbaar is) waar een bepaalde frustratietolerantie aan vast hangt zorgt ervoor dat de gedachte ontstaat (vb: de gedachte "borst" kan alleen maar ontwikkelen als de borst er niet is en de baby dit kan verdragen). Als de frustratietolerantie groot genoeg is, wordt de niet-borst in de geest een gedachte.

We maken even een uitstapje naar de marshmallow-test van Walter Mischel die het fenomeen wat Bion omschrijft goed weergeeft. Deze test hield in dat kinderen bij het begin van het onderzoek een marshmallow kregen. Ze konden deze meteen opeten, of wachten tot dat de onderzoeker terug kwam. Als ze zouden wachten zouden ze nog een marshmallow krijgen. Na de test werden de kinderen tientallen jaren gevolgd. Het bleek dat de kinderen die hun bevrediging uit konden stellen beter presteerden op verschillende vlakken (school, inkomsten en gezondheid). Het is mogelijk dat het kunnen uitstellen van bevrediging en een succesvoller leven beiden ten dele gevolg zijn van opvoeding en dus aangeleerd zijn.

Terug naar Bion. Volgens Bion is er bij baby's een ouder (moeder) om het denken en de gedachten mee te helpen creëren. Zij fungeert als het ware als een container voor de bèta-elementen en kauwt deze voor haar kind voor tot alfa-elementen. Ze doet dit door rêverie, het typische spiegelen en benoemen van uitingen en gevoelens van de baby tot ze zich ontwikkelen tot echte gedachten. Rêverie treedt ook op in psychoanalyse, waar de therapeut een container is voor de vrije associaties van de patiënt en zo geleidelijk aan vorm krijgen. Bion verschilt hierin echter van Klein, omdat Bion ervan uitging dat de projecties die we in onze geest afsturen op anderen ook werkelijk ergens aankomen, namelijk in de psyche van die anderen. Bion stelt dus dat projectie niet uitsluitend fantasie is, want een ander kan hierbij helpen.

Bij de baby kunnen zich dan drie manieren van functioneren ontwikkelen:

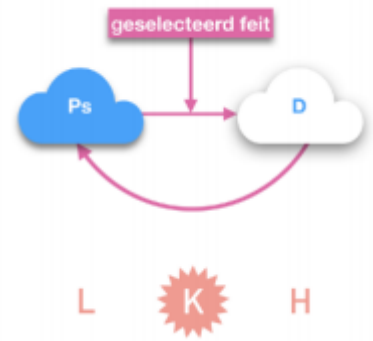
- Modificatie: de psychische vertering door de rêverie van de moeder, de eigen alfafunctie, de droom.
- Ontwijking: de evacuatie van de ongewenste sensaties, o.a. door de "opzettelijkheid van het ongedachte"
- Alwetendheid. Als de frustratie-intolerantie niet groot genoeg is om de ontwijkingsmechanismen te activeren maar te groot is om het realiteitsprincipe te laten doorwerken, dan ontwikkelt de persoonlijkheid alwetendheid als een substituut voor de koppeling van de pre-conceptie of conceptie met het negatieve besef. Een gefantaseerde alwetendheid wordt dan in de plaats gesteld van het leren uit ervaring.

Het kind kan zichzelf bevrijden uit de positie van alwetendheid wanneer het leert dat afwezigheid kan betekenen dat er objecten afwezig zijn uit je begrip, omdat je deze nog niet kent. Of doordat ze nog niet kenbaar zijn voor de zintuigen. Er bestaan in Bions wereld ook niet-emoties. Hiermee bedoelt hij emoties die in de plaats komen van gepaste maar ondraaglijke emoties, bijvoorbeeld niets voelen/paradoxe onverschilligheid in een emotionele situatie.

Door de ontwikkeling van het denken ontstaat er een spontane, dialectische beweging tussen een mentale toestand waarin de binnen- en de buitenwereld gepercipieerd worden als fenomenen zonder samenhang (Ps) en geestestoestanden waarin er een zekere orde en samenhang tussen elementen ontstaat (D). De Ps en de D die Bion omschrijft verwijzen ook naar de paranoïde-schizoïde positie (Ps) en de depressieve positie (D) van Klein.

- Ps = fenomenen zonder samenhang = paranoïde-schizoïde positie = afscherming tegenover een chaotische situatie.
- D = geestestoestanden waarin er orde en samenhang tussen de elementen ontstaat = depressieve positie = onder ogen zien van de chaotische situatie.

De overgang van PS naar D komt tot stand via een geselecteerd feit, dit maakt een verzameling onsamenhangende gegevens samenhangend. Het is een emotionele ervaring die de overgang mogelijk maakt. Bion noemt dit transformaties in K (knowledge/kennis). Deze transformatie in K wordt gemedieerd door L (liefde) en H (haat), wat ons gevoel tegenover een bepaald gegeven weergeeft. Bion voegt ook O, wat staat voor de onkenbare werkelijkheid (Origin) toe aan zijn theorie. Het staat in wezen voor de waarheid. O kan als dusdanig nooit gekend of ervaren worden. Het contact in o ontspringt in de leegte tussen twee gedachten, wanneer de verbeelding het laat afweten, wanneer er geen gedachte is om in de leegte in te passen. Een dergelijke toestand noemt Bion een 'state of at-one-ment'. Bion zag psychische groei als resultaat van transformaties in o, de groei van kennis vindt plaats door middel van transformaties in K.

Bion ontwierp een systeem om de psychoanalytische sessies te documenteren en te analyseren. Dit systeem noemde hij de Grid. Een instrument om mediatief terug te kijken op sessie. **Hoeven we niet te kennen voor het mondeling.**

Bion vertrekt vanuit het idee dat alle 'minds' andere 'minds' nodig hebben om te kunnen functioneren. Elke geest is als het ware een inter-geest, of inter-mind. Voor Bion betekent psychoanalyse een transformatie van psychisch materiaal. De therapeut wordt een soort 'container' waarin de door de patiënt geëvacueerde, gedesavoueerde elementen opgevangen kunnen worden. Bij Bion is de therapie een volledig intersubjectief tweerichtingsverkeer. Associëren en interpreteren gebeuren zowel bij therapeut als patiënt.

Bion schreef slechts weinig over seksualiteit, en dan nog hoofdzakelijk over de destructieve kracht ervan. Voor Bion is denken het transformeren van elementen in de geest, die vervolgens gewijzigd of geëvacueerd kunnen worden. Misschien is dit als volgt te begrijpen met betrekking tot seksualiteit: een sensatie zoals de ervaring van de eigen seksualiteit, die niet verteerd wordt, die niet getransformeerd wordt naar een alfa-element, blijft een rondslingerend en niet geïntegreerd bèta-element. De integratie van het seksuele in Bions denkwereld komt tot stand in de oerscène en het oedipuscomplex. Het kind wordt geconfronteerd met de onbekende en ondoordringelijke relatie tussen zijn ouders. Het wordt uit die relatie buitengesloten en dus meer op zichzelf teruggeworpen. Dit kan ertoe leiden dat de geest van het kind meer gecontained wordt in zijn of haar lichaam, en omgekeerd, dat het lichaam meer gecontained wordt in de geest. Deze zelf-containment van lichaam en geest kan gezien worden als een stap in de ontwikkeling die afstand doet van een soort hypochondrisch functioneren, namelijk waarin lichamelijke ervaringen als niet-verteerde elementen blijven rondzweven. Bij een goede interactie tussen lichaam en geest wordt die ervaren als een twee-eenheid, die door de patiënt "geleden" moet worden. De ontdekking van die twee-eenheid kan bij het kind een stramen worden voor andere twee-eenheden, bijvoorbeeld binnen/buiten. De onbekendheid van de relatie tussen de ouders kunnen verdragen helpt het kind om de relatie tussen lichaam en geest te verdragen en kan dus gezien worden als een stap in de seksuele ontwikkeling.

Fonagy

Peter Fonagy is een Britse psycholoog die zich net als Bion heeft bezig gehouden met mentalisatie. Hij gebruikt dit concept voor therapie met borderlinepatiënten. Waar Bion mentaliseren als het denken over denken ziet, gaat Fonagy's benadering meer over het 'begrijpen van misverstanden (understanding the misunderstanding)'. Mentalisatie kan volgens Fonagy bewust en onbewust

gebeuren en lukt op sommige momenten beter dan andere. Hevige emoties kunnen het vermogen tot mentaliseren bijvoorbeeld doen afnemen.

Fonagy stelde daarom dat het niet goed kunnen mentaliseren de kern vormt van de borderline persoonlijkheidsstoornis. Het stabiele kenmerk van de borderline persoonlijkheidsstoornis is instabiliteit, instabiliteit in emoties, in gedrag, in zelfbeeld, relaties met anderen. Op hun best zijn borderliners bruisende, aantrekkelijke, verleidelijke persoonlijkheden die een heel gezelschap kunnen entertainen en charmeren, die je soms beter doorhebben dan je zou willen. Kortom borderline is een probleem van affectregulatie en van het mentaliseren. Borderlines hebben geen wachtkamer voor hun emoties, hun emoties moeten meteen een gevolg hebben. Het spiegelend contact tussen ouder en baby heeft als functie om niet geïntegreerde aspecten van een emotionele toestand te binden en in samenhang te brengen tot een soort representatie van een emotionele toestand. Dit doe je door emoties na te bootsen en te benoemen, bijvoorbeeld: "ben je boos?". Hierdoor verteer je de moeilijk te verdragen emoties en geef je ze aan de baby terug in een verdraaglijke gedefinieerde vorm. Indien dit niet gebeurt, weet de baby in de toekomst niet wat het met deze gevoelens moet doen en worden ze afgesplitst in een alien self.

In de tijd van Freud was het, qua seksualiteit, vrij eenvoudig: het lustprincipe zorgt ervoor dat de spanning veroorzaakt door de driften ontladen wordt in de aanwezigheid van een object. Daarnaast zijn er de fasen van seksuele ontwikkeling met als keerpunt de beheersing van het oedipuscomplex, dat de basis legt voor de volwassen seksuele ontwikkeling. Blockages of afwijkingen van dit ontwikkelingspad vormen de oorzaak van seksuele deviaties en disfuncties. Dit behoeft volgens Freud geen verklaring, want het is een puur biologisch gegeven. In de huidige psychoanalytische literatuur wordt echter gefocust op objectrelaties en op de interactie tussen biologie en psychologie.

Fonagy stelt dat normale seksualiteit wel gelijk op pathologie. Hij noemt seksualiteit pure waanzin. Hij ziet sterke gelijkenissen tussen seksualiteit en verlies op controle over je gevoelens en gedrag. Zeker in fase van verliefdheid. Er is neiging tot idealisatie van de partner, een onstuitbaar verlangen om te versmelten met de andere, een verlies van grenzen en soms ook een verlangen om de andere te controleren en manipuleren, het verdragen van veel pijn om tot je doel te geraken, het diffuus worden van je eigen identiteit enz. Fonagy stelt dat opwinding bij baby's vaak wordt genegeerd door de ouders. Deze niet gespiegelde, niet gementaliseerde staat zorgt er volgens Fonagy voor dat seksualiteit een onvatbare beleving wordt. Doordat seksualiteit niet kan worden verteerd, kan het ook niet ten volle beleefd worden. Dit zorgt er volgens Fonagy juist voor dat de opwinding toeneemt aan intentie, net zoals bij bijvoorbeeld woede en angst gebeurt wanneer het genegeerd wordt. Seksualiteit wordt een stuk dat niet geïntegreerd wordt en zich in het **alien self** gaat bevinden. Seksualiteit is daardoor als een primitief monster dat in ons zit, een onbekend vreemd orgaan. Fonagy stelt echter wel dat deze oersituatie van niet-geïntegreerde seksuele gevoelens gecorrigeerd worden in de volwassenheid, dit noemt hij mature seksualiteit. In een langdurige relatie wordt de vreemdheid van de seksualiteit verminderd, omdat je seksualiteit in de partner gespiegeld kan worden. Op deze manier kan je mentale toestand aangevoeld worden als deel uitmakend van de andere en geïnternaliseerd worden.

Fonagy stelde een aantal psychologische voorwaarden om tot adequate bevredigende seksualiteit te komen.

1. Ten eerste moet je je geest openen voor de projecties van je partner. Dit lukt alleen maar als je in je eigen hechtingsontwikkeling geleerd hebt om veiligheid te ervaren met iemand anders. De intersubjectiviteit van een bevredigende seksualiteit steunt op dingen die we als baby leerden: veilig, speels wederzijds mentaliseren zoals moeder en baby.
2. Ten tweede is het noodzakelijk om een veilig gevoel van de eigen lichaamsgrenzen te hebben, want in het seksuele ga je deze grenzen tijdelijk opgeven. Je moet er dus op kunnen rekenen dat de grenzen nadien, post coïtum, hersteld kunnen worden. Psychosegevoelige mensen

hebben hier soms moeite mee, waardoor seksuele ervaringen een gevoel van desintegratie kunnen geven, wat extreem beangstigend is.

3. Ten derde is goede seks wederzijds op zoveel mogelijk vlakken. Als je zelf veel verlangen en passie voelt om met je partner te vrijen, maar je merkt dat die het niet even prettig vindt, dan gaat je eigen verlangen ook afnemen. Eigenlijk wil je in de andere dat vreemde stuk van jezelf zien dat je in hem of haar projecteert. Zonder die weerspiegeling is er geen plezier. Natuurlijk lopen tijdens het liefdesspel niet alle gevoelens continu parallel, maar we willen ons dit toch graag voorstellen voor die ultieme fusionele vrijpartij. Volgens Fonagy sluiten we de ogen tijdens het vrijen om zo weinig mogelijk afgeleid te worden door eventuele dissonante gevoelens van de partner.
4. Ten vierde, aangezien je jezelf in een heteroseksuele relatie gespiegeld ziet door iemand van het andere geslacht, bevat een voldragen heteroseksualiteit een biseksueel aspect! Deze spiegeling is in een homoseksuele relatie uiteraard makkelijker

Seksuele perversies hebben een aantal typische, gemeenschappelijke kenmerken.

1. Een ongewoon sterke drang naar gratificatie en een uitzonderlijk groot gevoel van bevrediging bij gratificatie, wat het extreme karakter weerspiegelt van wat in het zelf ervaren wordt.
2. Een langdurig aangehouden en uitzonderlijk hoog niveau van seksuele opwinding, met maar weinig gewenning.
3. De afwezigheid van een authentieke binding tussen de persoon die projecteert en het doelwit van de projecties.

In een gezonde, evenwichtige relatie komt zoals gezegd een vertrouwdheid in de plaats van het geheimzinnige, afgesplitste stuk van onszelf dat seksualiteit is. Het nadeel van vertrouwdheid is wel dat de spanning wegvalt. Het lijkt wel zo te zijn dat er in een relatie toch een minimum aan vreemdheid moet overblijven om niet alle seksuele aantrekking te verliezen. In de visie van Fonagy vinden we een evenwicht terug tussen de biologische en de relationele kijk op seksualiteit.

Hoofdstuk 5: Mannelijkheid en vrouwelijkheid.

Determinanten van Genderidentiteit

Als we het hebben over geslacht of gender dan gaat het over een gelaagd begrip dat tot stand komt in een cascade van een zevental niveaus die het biologische en het psychologische overspannen.

Op elk van deze niveaus heb je een soort gemiddelde toestand en vervolgens een aantal mogelijke varianten op de norm.

1. Chromosomen
2. Gonaden
3. Hormonen
4. Interne geslachtsorganen
5. Externe geslachtsorganen en secundaire seksuele kenmerken
6. Het geslacht toegewezen bij de geboorte
7. Genderidentiteit

Deze zeven niveaus zullen hieronder verder besproken worden.

1. Chromosomen:

Bij de mens zijn er in principe 46 chromosomen, dit zijn 44 autosomale chromosomen en twee sekschromosomen: XX voor de vrouw en XY voor de man. Het Y-chromosoom is erg klein en dient eigenlijk alleen voor de mannelijke geslachtsontwikkeling. Voordeel voor vrouwen is dat ze 2 X-chromosomen hebben en dat het ene X-chromosoom een back-up kan zijn voor foutjes op het andere X-chromosoom. Er bestaan ook chromosomale afwijkingen, dit noemen we aneuploïde. Denk hierbij aan het syndroom van Turner (45-XO), Syndroom van Klinefelter (47-XXY) en Triple X (47-XXX).

2. Gonaden:

Gonaden is de benaming voor de geslachtsklieren, oftewel de organen die de geslachtscellen vormen zoals de eileiders bij de vrouw en de testes/zaadballen bij de man. Ook hier kunnen afwijkingen in voorkomen. Bijvoorbeeld het Androgeen insensitiviteitssyndroom (AIS), dit zijn personen met XY-chromosomen en inwendige testikels, maar een vrouwelijk uiterlijk. We noemen AIS daarom ook wel een intersex-variant.

3. Hormonen

Hormonen zijn stoffen die in het lichaam op bepaalde plaatsen worden gemaakt en die andere weefsels van of processen in het lichaam kunnen beïnvloeden. Voorbeelden hiervan zijn oestrogeen en testosteron. De invloed van hormonen kan afwijkend verlopen, door problemen met de eigen hormoonproductie, maar ook door blootstelling aan externe hormonen tijdens de foetale ontwikkeling.

Blootstelling van een vrouwelijke foetus aan progestagenen tijdens de zwangerschap zorgt voor 'tomboyisme' bij de geboren dochter. Oftewel meisjes met mannelijk gedrag als kind.

Dehydroëpandrosterone (DES) tijdens de zwangerschap zorgt voor meer homoseksualiteit bij de dochter.

Er is dus een hormonaal effect op de gender-of seksuele identiteit, maar niet op de fysische seksuele ontwikkeling!

4. Geslachtsorganen

De genitaliën, ofwel de geslachtsorganen, kunnen ook afwijkend gevormd zijn tijdens de ontwikkeling of door menselijke ingrepen. Een voorbeeld hiervan is de casus van David Reimer (John/Joan/John casus genoemd in seminarie seksuologie en bij het deel van Gijs!). Door een ongeluk tijdens besnijdenis van de baby is de penis weggebrand, er werd besloten om de jongen voortaan als meisje op te voeden. John Money, een seksuoloog en onderzoeker van genderidentiteit en seksuele identiteit, begeleidde dit proces. De beslissing om de jongen als meisje groot te brengen en ook

anatomisch te transformeren was gebaseerd op zijn sterke, door onder meer zijn eigen wetenschappelijk onderzoek ondersteunde overtuiging dat genderidentiteit een volkomen sociaal gestuurde constructie is. Money ging uit van een volledige bi-potentialiteit van het gender bij baby's. Bij een andere casus waarin eveneens de penis van een baby verwijderd moest worden en het kind opgroeide als meisje, had dit een betere afloop. Het kind groeide op als een tomboy-meisje, maar ontwikkelde zich met de genderidentiteit van een vrouw en een homoseksuele identiteit. Dit wijst erop dat het niet onmogelijk is dat het biologische geslacht anders is dan het toegewezen geslacht en uiteindelijk de genderidentiteit. Men gaat er wel vanuit dat het alleen mogelijk is als de verandering gebeurt vóór de leeftijd waarop kinderen de genderidentiteit vaststellen, 2 à 3-jarige leeftijd. We kunnen ook een selffulfilling prophecy hierin zien: Hoe minder vooroordelen er bestaan ten opzichte van een intersex manier van zijn, hoe minder intersex-personen hier zelf last mee zullen hebben en hoe minder dit soort ingrepen nodig zou moeten zijn.

5. Toegewezen geslacht

Deze gender-varianten brengen ons bij een fundamentele discussie over seksualiteit. De controverse gaat tussen essentialisme en sociaal constructionisme. De vraag hierbij luidt is de genderidentiteit aangeboren of geconstrueerd? Filosofen Michel Foucault en Simone de Beauvoir hebben een belangrijke rol gespeeld in het ontmaskeren van onrecht gebaseerd op sociale conventies over seksualiteit.

Wetenschap wordt gekleurd door sociale constructen, maar sociale constructen worden ook gekleurd door de wetenschap. Gramsci omschreef al dat gezond verstand niet iets is wat rigide en onveranderlijk is, het transformeert voortdurend, wordt verrijkt met wetenschappelijke kennis en filosofische ideeën die doorgedrongen zijn in het dagelijks leven.

6. Genderidentiteit

Het genetische fundament is een redelijk binair of XY) met alvast een aantal varianten. In de stadia (gonaden, hormonen etc.) is er al meer mogelijk tot en met een variabele anatomie. Je zou date en 'man' en een 'vrouw' mensen zijn met die verdeeld zijn als in een Gausscurve. De heeft bepaalde kenmerken, kleinere groepen wijken Genetisch fundament (xx of xy) is redelijk de andere lagen zijn minder dichotoom.

gegeven (XX volgende variatie unnen stellen kenmerken meerderheid daarvan af. dichotoom,

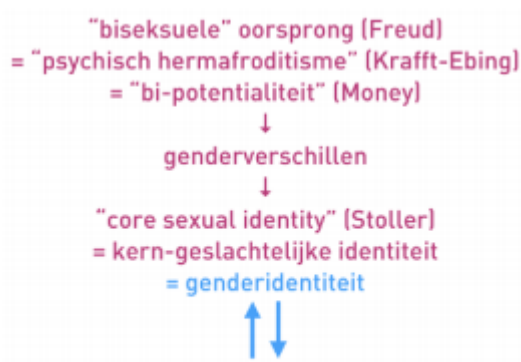
Anne Fausto-Sterling stelt het als volgt:

"Complete mannelijkheid en complete vrouwelijkheid vertegenwoordigen de extremen van een continuüm van lichaamstypes. Dat deze uitersten het meest frequent voorkomen, zorgt ervoor dat ze niet alleen beschouwd worden als natuurlijk (dus voortgebracht door de natuur), maar ook als normaal, (dit wil zeggen: ze zijn zowel een statistisch als een sociaal ideaal)".

Genderidentiteit begint eigenlijk al bij de geboorte ('het is een jongen'). Core gender identity (begrip van het eigen geslacht en dat van anderen) komt vroeg tot stand (2 jaar) en geeft meteen aanleiding tot het zoeken naar geslachtsgebonden gedragscodes of 'scripts'. Vanaf 7 jaar worden kinderen meer flexibel in hun binaire kijk op de seksen en beseffen ze dat er variaties bestaan op mannelijkheid en vrouwelijkheid. Hoe kinderen omgaan met het bewaken van de gender-stereotypie is sterk cultuur- en omgeving gebonden (hispanic kinderen houden hier het meest aanvat, afrikaanse oorsprong het minst).

Psychoanalytische opvattingen over

Freud ging uit van wat hij een oorsprong noemde. Hieruit zouden de genderverschillen zich gaan

gender 'biseksuele' ontwikkelen.

Hiermee doelt hij niet op partnerkeuze maar op een dubbelslachtige basistoestand, een psychisch hermafroditisme of bi-potentialiteit van John Money. Freud beweerde dat er vóór de fallische fase, rond het vierde levensjaar, geen genderverschillen bestaan. Meisjes gedragen zich tot die tijd als jongens (actieve, agressieve seksualiteit en streven naar moederliefde). Het essentiële geslachtsverschil vanaf de fallische fase is het al dan niet hebben van een penis, dit noemen we fallocentrisme. Wanneer het meisje zich hiervan bewust wordt tijdens fallische fase gaat ze haar woede richten tot de moeder en zich toewenden naar de vader, waarbij het verlangen naar een penis verdrongen wordt en dit vervangen wordt door verlangen naar een kind. Het meisje gaat dan over van homoseksuele/biseksuele liefde naar heteroseksuele liefde.

Karen Horney kwam met kritiek op de seksuele stereotypen van de Feudiaanse psychoanalyse. Zij was een pionier in de vrouwelijke psychologie en psychiatrie (= feminiene disciplines). In haar essay 'The problem of Feminine Masochism' (1935) stelde ze de vraag: 'Beschikt de cultuur waarin we leven vrouwen niet voor tot een masochistische adaptie?'. Simone de Beauvoir maakte ook dit punt: 'vrouwen hebben andere biologische ervaringen (vb. menstruatie) en offeren zelfs hun eigen gezondheid op tijdens de zwangerschap'. Horney argumenteerde dat de masochistische situatie van vrouwen in het Westen cultureel bepaald is. Cultuur dwingt vrouwen om afhankelijk te zijn van mannen voor hun liefde, prestige, rijkdom, zorg en bescherming. Vrouwen worden beschouwd als objecten, terwijl mannen behaagd en bevredigd worden. Volgens Horney is dit in strijd met het uiteindelijke doel van zelfverwezenlijking van iedere mens. Horney beschouwde het streven naar grote prestaties van mannen als een compensatie voor hun onvermogen om kinderen te baren. De visie van Freud op gender moet, ook binnen de psychoanalyse, stevig bijgesteld worden. Het geslachtsverschil wordt rond het tweede (en niet het vierde) levensjaar al duidelijk. Vanaf het tweede jaar is er een duidelijk gevoel van genderidentiteit, dat rond het vierde levensjaar het aspect van onveranderbaar krijgt. Daarnaast beleeft een meisje haar lichaam niet primair als penisloos. Er is een intuïtief besef van de vagina en er zijn interne en externe erotische gewaarwordingen. Als er penisnijd wordt aangetroffen, wordt dit begrepen als een symptoom van gemis aan koestering, liefde en erkenning.

De moeder is zowel het eerste object als degene met wie het meisje zich identificeert. Dat maakt de band met de moeder extra ambivalent: het meisje moet tussen de klippen van enerzijds de haat en anderzijds de symbiotische illusie doorzeilen. Het minder zichtbaar zijn van het vrouwelijk geslachtsorgaan kan, samen met de ambivalente identificatie met de moeder, leiden tot een genitale geremdheid. Vanwege de primair feminiene identificatie, die geldt voor beide geslachten, vereenzelvigd het jongetje zich in het begin met de moeder, net als het meisje. Dit is dus diametraal tegenovergesteld aan Freuds bewering dat het meisje zich in het begin als jongetje ontwikkelt.

Robert Stoller stelde in de jaren 1960 dat er een 'core female identity' is, met andere woorden we beginnen ons leven als meisje, zowel biologisch als psychologisch.

- Biologisch: vrouwelijke genitaliën ontwikkelen zich embryologisch het eerste.
- Psychologisch: De eerste identificatie van de moeder.

Het jongetje moet zich losmaken uit de primaire identificatie met de moeder. Erkenning van het feit dat er ook wezens zonder penis bestaan voelt het jongetje aanvankelijk aan als een bedreiging voor het orgaan waaraan hij zoveel prettige gevoelens beleeft (castratieangst). Jaloezie op en angst voor de als almachtig beleefde moeder van zijn eerste levensjaren kunnen opleven bij het aangaan van een partnerrelatie. Seksualiteit kan dan alleen beleefd worden als de vrouw gedevalueerd wordt, bijvoorbeeld als een hoer, of als ze op veilige afstand gehouden wordt, bijvoorbeeld op een foto of een film. Vanuit deze benadering is pornografie geen aanval op vrouwen maar eerder een oplossing voor de angst voor vrouwen. In de liefde voor de moeder kan de vader als een rivaal beleefd worden, met als gevolg een meer of minder heftige castratieangst. Deze wordt overwonnen door de affectieve band met de vader.

Jacques Lacan was een Franse psychiater en psychoanalyticus die bekend is gebleven voor zijn revival van de Freudiaanse ideeën. Hij was erg aangetrokken door het surrealisme. Het surrealisme is ontstaan door een ontmoeting tussen psychiatrie en kunst. Een van de raakpunten van het surrealisme met de psychiatrie was 'écriture automatique'. Dit is een techniek van automatisch schrijven, zonder plan of doel, die wordt toegepast bij patiënten om zoveel mogelijk thema's en inhoud naar boven te laten komen. Tijdens zijn avontuurlijke tocht door de psychiatrie en de psychoanalyse ontwikkelde Lacan een aantal concepten, onder meer steunend op Freud en de taalkunde. Een combinatie van beiden vinden we in zijn idee dat het onbewuste gestructureerd is als een taal. Een ander bekend idee is dat het subject onderdeel is van drie 'orden':

- De imaginaire orde

Dit is het domein van de verbeelding en de fantasie. Die komt tot stand tijdens het zogenaamde spiegelstadium waar de baby zijn eigen spiegelbeeld ontdekt en is sterk verbonden met aliënering.

- De symbolische orde

Dit is de wereld zoals ze in de taal verschijnt, door de begripsvorming die met taal samenhangt.

- De reële orde

Dit is de objectieve buitenwereld, zonder de verbeelding of de symbolisatie. Deze orde is voor het subject altijd ongrijpbaar.

Een voorbeeld dat deze drie samenvat is een toneelstuk. Tijdens een toneelstuk kom je in een wereld van de verbeelding, maar ook van taal en symboliek. Als plots het toneeldecor in stort komen we in het domein van het reële.

Lacan focuste zich ook op 'le regard', de blik. De blik kan verbonden worden met een angstige toestand die ontstaat doordat men zich ervan bewust is dat men kan worden bekeken. Het psychologische effect wat hier aan de grondslag ligt is dat het subject een zekere mate van autonomie verliest bij het beseft dat hij of zij een zichtbaar object is. Dit concept is verbonden met Lacans theorie van de spiegel fase. De spiegel fase is de fase waarin een kind dat zichzelf in de spiegel herkent plots beseft dat hij of zij een uiterlijk heeft. Dit blik effect kan door elk denkbaar voorwerp worden geproduceerd. Dit betekent dat het bewustzijn van elk object kan leiden tot een bewustzijn van ook een object te zijn.

Lacan heeft ook een bekende quote over seksualiteit: 'Il n'a pas de rapport sexuel', oftewel seksuele relaties bestaan niet. Geliefden denken dat ze van elkaar houden, in een fusie met elkaar, een eenwording. Maar volgens Lacan weet iedereen dat ze nooit één worden. Hij ziet het absurde idee van de liefde als een oorzaak van de martelende eis tot wederkerigheid. En in deze constante eis worden ze onvermijdelijk teleurgesteld.

Wat gender en het seksuele betreft verdedigde Lacan de stelling dat de term 'seksueel' geen zin heeft, zonder een verwijzing naar het geslachtsverschil. Volgens Lacan transformeert de fallus alles in het lichaam in een seksuele zin. Wat seksueel neutraal was krijgt daardoor een seksuele betekenis. Dit noemt hij falliciseren en herneemt hiermee het fallocentrische standpunt van Freud.

Ondanks het werk van Karen Horney in de jaren 1920 kwamen feministische theorieën over psychoanalyse pas naar voren in de tweede helft van de 20^e eeuw. Voor Freud was de man een subject en de vrouw een object. Feministen in die tijd probeerde de vrouw ook te benaderen als subject. Een interessante kritiek van deze feministische psychoanalytisch geïnspireerde figuren is de dominantie van het fallogocentrisme. Een term die het fallocentrisme en het logocentrisme, het centraal stellen van de fallus en het woord combineert. Om hier afstand van te nemen wordt gefocust op beelden die de vrouwelijke blik op genderidentiteit en seksuele identiteit laten zien.

Er wordt verder gekeken naar de psychoanalyse en queer theory. De Queer theory is een sociologische en filosofische theorie die afstand neemt van een essentialistische visie op zowel gender, genderidentiteit als seksuele identiteit. Het gaat ervan uit dat al deze aspecten gekleurd zijn

door de maatschappelijke, culturele en politieke blik en constructie. Deze theorie stelt dat geen enkele identiteit stabiel of bij voorbaat gedetermineerd is.

Queer betekent zowel homoseksueel als transseksueel als eigenaardig.

Judith Butler is een van de gezichten van deze beweging. Zowel de psychoanalyse als de queer theory heeft als doel om de aanvaarde, normatieve kennis, praktijken, overtuigingen en identiteiten in vraag te stellen. Een voorbeeld is het gemeenschappelijke theoretische uitgangspunt in het debat over homoseksualiteit. Freud was de eerste die aanhalingstekens plaatste rond het 'normale' in de seksualiteit, die homoseksualiteit een centrale plaats gaf in de seksualiteit en de seksualiteit zelf in de kern van het onbewuste. De benadering van seksualiteit door de psychoanalyse stelt de opsplitsing tussen normaal en pathologisch radicaal in vraag.

Deze psychoanalytische kijk op gender en seksualiteit wordt geïllustreerd met een sciencefiction-verhaal, genaamd Solaris geschreven door de arts Stanislaw Lem. In dit verhaal wordt de link tussen het onbewuste, de liefde en de dood expliciet gelegd. **LET OP: Dit onderdeel dient slechts in grote lijnen gekend te worden.**

Hoofdstuk 6: Integratie van de verschillende modellen.

Inleiding

Carl Gustav Jung ging ervan uit dat we niet geboren worden als een lege doos die alleen maar gevuld zal worden door onze levenservaringen, maar dat er toch al enkele aangeboren structuren in onze geest vastliggen. Deze structuren delen we met de hele mensheid, hij noemde dit het collectieve onbewuste. In dat collectieve onbewuste bevinden zich een soort blauwdrukken van bepaalde concepten die volgens Jung aangeboren zijn. Deze aangeboren concepten of structuren die vastliggen in de geest noemt Jung de archetype.

Twee auteurs die Jungs ideeën gebruikten in hun latere werk waren:

- Abraham Warburg die een picturale atlas (de Mnemosyne) ontwierp waarin hij geloofde dat een dieper cultureel bewustzijnouder deze beelden voor iedereen herkenbaar zou maken.
- André Jolles reduceerde alle mogelijke verhalen die door de mens geproduceerd zijn (legenden, romans, sprookjes etc.) tot enkele basisvormen die hij 'eenvoudige vormen' noemde.

Gebaseerd op het archetype en het collectieve onbewust van Jung.

Met betrekking tot het seksuele postuleerde Jung het bestaan van twee archetypen, de Animus en de Anima. Hierbij stond Animus voor het onbewuste prototype van een man bij een vrouw en Anima voor een prototype van een vrouw bij een man. Dit gaat uit van de filosofie van Plato, waarin er voor elk 'ding' in de reële wereld een soort ideaal prototype in de ideeënwereld bestond. Het Animu/Anima koppel staat voor de heteroseksuele stereotypen. Jung nam ook afstand van Freuds centraalstelling van de genitale seksualiteit in de menselijke psychologie. Hij stond voor een zachtere benadering van het seksuele.

Omdat Jungs theorieën raakvlakken hadden met weinig gefundeerde praktijken, zoals de astrologie en occulte parawetenschappen, wordt Jungs psychoanalyse vandaag de dag dan ook nog zelden getoetst aan een empirische wetenschappelijke benadering.

Toch werkte Jung wel samen met Nobelprijswinnaar Wolfgang Pauli. Door Jungs belangstelling voor de natuurwetenschappen en Pauli's interesse voor Jungs psychoanalyse kwam het tot een vriendschap en een samenwerking. Samen publiceerde zij 'Naturerklärung un psyche'. Hierin legde Jung zijn synchroniciteitsprincipe uit en had Pauli het over de invloed van archetypische voorstellingen op het ontstaan van natuurwetenschappelijke theorieën bij Kepler.

Met synchroniciteit bedoelde Jung dat gebeurtenissen kunnen coïncideren zonder dat er een oorzakelijk verband tussen de gebeurtenissen bestaat, maar wel een zinvol verband. Dit steunde op de astrologie.

Denkstijlen: psychoanalytische en neurowetenschappelijke modellen

Hoe de menselijke psyche uit de materiële wereld ontstaat vormde de rode draad van dit overzicht van de verschillende psychoanalytische theorieën en hun visie op seksualiteit. In dit laatste hoofdstuk worden deze verschillende benaderingen samengevat en geïntegreerd in een model. Een belangrijk aanknopingspunt voor deze integratie is de vaststelling dat er in de verschillende theorieën een aantal gelijkaardige begrippen te onderkennen zijn.

Freud

In zijn model van het psychisch apparaat onderscheidde Freud verschillende lagen van het psychisch functioneren: het bewuste, het voorbewuste, het verdrongen onbewuste en het "Oer-onbewuste". Deze lagen zijn echter niet strikt gescheiden. Bijvoorbeeld dromen zijn over verschillende lagen te situeren. Onbewuste en voorbewuste ideeën worden op een andere manier verwerkt of geprocesseerd dan bewuste ideeën. Hij leidde hieruit dat er slechts twee soorten van denken waren:

- Het primair proces denken: de mechaniek van het onbewuste denken, dit kent geen oorzaak-gevolg relaties, geen negatie, geen tijd. Het is niet logisch.
- Het secundair proces denken: verwerkt de bewuste inhoud. Deze denkvorm is wel logisch en heeft wel een besef van oorzaak-gevolg, negatie en tijd.

Melanie Klein

Volgens Melanie Kleins model van het onbewuste functioneren heeft denken gedifferentieerde, ongedifferentieerde en gemengde aspecten. Aan de basis van al het psychisch functioneren ligt een continu, onbewust fantasmatisch functioneren wat zij phantasy noemt. Deze onbewuste phantasy bepaalt het psychisch functioneren en de interactie met de buitenwereld. Een kritiekpunt hierop is dat we ons kunnen afvragen in welke mate phantasy onbewust is. Het is een mengvorm van ervaringen en beelden van patiënten en een invullen ervan vanuit de concepten van de analyticus.

Bion

Het model van Bion bouwt verder op de klinische phantasy en is gebaseerd op zijn epistemologische zoektocht. In het denken maakte Bion een onderscheid tussen de 'rede' en transformaties in K (knowledge/kennis). Emotionele ervaringen en sensaties worden getransformeerd tot psychische elementen (alfa-elementen) door ze te verdragen in een toestand van ontspanning en rêverie. Diepe psychische veranderingen vinden plaats op een niet-gerepresenteerd, onkenbaar, ongedifferentieerd en oneindig niveau. De veranderingen hierin noemde hij transformaties in O, met O als onkenbare oorsprong.

Psychoanalytische parallellen

De modellen van Freud, Bion en Klein hebben gemeenschappelijk dat ze eenzelfde indeling hebben (hiërarchisch): enerzijds meer emotionele, ongedifferentieerde en primitieve, en anderzijds meer rationele, gedifferentieerde en gesofisticeerde polen.

Kanttekening: we kunnen ons afvragen of secundair proces-denken wel zo logisch is en aspecten van de realiteit bevat. Zaken zoals tijd zijn bijvoorbeeld ook psychologische constructies van de fysieke realiteit. VB Carlo Rovelli stelde: 'Zonder herinneringen en verwachtingen zouden we geen tijd ervaren of zelfs weten wie we zijn'.

Neurowetenschappelijke parallellen

De twee contrasterende denkstijlen die Freud postuleerde voor het onbewuste en het bewuste komen in zekere zin overeen met wat in de cognitieve psychologie divergent en convergent denken genoemd wordt. Divergent denken is wat we doen als onze aandacht niet gegrepen wordt door een dringend of opvallend fenomeen, denk hierbij aan mijmeren, dagdromen, associatief etc. De onderwerpen die hieronder vallen zijn introspectief, op onszelf betrokken. We ervaren deze gedachten als half bewust en vergeten ze snel. Divergent denken komt ook overeen met Kleins 'phantasy'. Divergent denken is echter ook wat we doen als we nadenken over zogenaamde open problemen (problemen met vele mogelijke oplossingen). Denk hierbij aan inspiratie, creatieve gedachten komen onbewust, of slechts ten dele bewust op en komen plots binnen in het bewustzijn. Convergent denken is het bewust, logisch, systematisch toewerken naar de oplossing van een probleem dat maar één oplossing heeft. Causaliteit, volgorde en het verbod op contradicties zijn van groot belang bij deze denkstijl.

Divergent denken

Flexibel
Open
Niet-lineair
Associatief
Niet gefocust
Onbewust, halfbewust
Dagdromen, mind wandering

Convergent denken

Rechtlijnig
Gesloten
Lineair
Gefocust
Bewust

Deze cognitieve mechanismen zijn vergelijkbaar met twee neuroanatomische systemen. (LET OP: Neuro schema's dito locaties en moeilijke namen zijn niet te kennen. Daarom dit van Maarten overgenomen en alleen doorgelezen)

- Default mode network (DMN) vgl met mind wandering en divergent denken
- Centraal executieve netwerk (CEN) activatie bij naar buiten gerichte taken (divergent)
- Activatie van het ene netwerk gaat gepaard met deactivatie van het andere, het salience network (SN) treedt hierbij op als switch

Voorbeeld: Tijdens een autorit ben je aan het dagdromen en is je DMN actief, ineens gebeurt er iets op de weg wat door je SN wordt opgemerkt, dit gaat het DMN uitschakelen en het CEN inschakelen waardoor je je aandacht op de gebeurtenis op de weg kan richten en (oplossingsgericht) kan bedenken hoe je met deze situatie kan omgaan.

Een afwijkende werking van deze schakeling kan grenzen tussen interne en externe gedachten doen vervagen. Dit is een bekend aspect van psychotische toestanden. Bijvoorbeeld in de vorm van betrekkingsswanen en gedachteninsertie.

- Betrekkingsswaan: Dit zijn sterke overtuigingen dat de interne belevingen weerspiegeld worden in de buitenwereld. VB. radiopresentator spreekt tot jou.
- Gedachteninsertie: Het gevoel dat (sommige van) je gedachten van buitenaf komen en niet jouw eigendom zijn.

Kantlijn: hoog creatieve personen zouden 3 netwerken tegelijk kunnen gebruiken. Deze mechanismen zouden kunnen verklaren waarom psychosegevoeligheid en creativiteit vaak samengaan

Psycholoog en Nobelprijswinnaar (economie) Daniel Kahneman presenteert in zijn boek 'thinking fast and slow'. Twee gelijkwaardige denksystemen:

- Systeem 1: snel, intuïtief. Bijvoorbeeld bij het kijken naar een foto, wat er op die foto te zien is komt ons automatisch en moeiteloos voor de geest. Dit zijn aangeboren vaardigheden of geestesactiviteiten die door langdurige oefening automatisch geworden zijn.
- Systeem 2: traag, bewust, rationeel en met een beperkte capaciteit. Dit systeem wordt ingezet bij bijvoorbeeld een wiskundig vraagstuk. Dat is een intensieve geestesarbeid die een aantoonbare inspanning van ons organisme vraagt. Voor dit systeem is aandacht nodig.

Beperkingen aan een van beide systemen leiden tot bias.

Lieberman kwam met het C-en X-systeem, waarbij de c voor reflectief staat en de x voor reflexief. Het zijn anatomisch en functioneel relatief gescheiden systemen om socia-emotionele informatie te verwerken in de hersenen. Het C-systeem bestaat uit nieuwere hersenstructuren en is verantwoordelijk voor het expliciete geheugen, het redeneren en de gecontroleerde sociale cognitie. Het is traag en wordt beïnvloed door taal en doelgerichtheid. Als laatste heeft het een controlerende werking. Spiegelneuronen en mentalisatie werken beiden vanuit het C-systeem. Het X-systeem bestaat uit oudere hersenstructuren, is procedureel, opereert snel en automatisch, zonder inspanning, zonder woorden en zonder expliciet geheugen. Het wordt aangestuurd door emoties en ziet structuren en affectieve verbanden zonder bewust te zijn. Het X-systeem creëert schema's waardoor men intuïtief weet wat te doen in complexe situaties waar redeneren faalt.

Neurobiologie en creativiteit, blz. 156 doorlezen!

De gelijkenissen tussen neurobiologische en psychoanalytische modellen zijn dat er twee of meer denksystemen zijn die perceptuele en emotionele informatie verwerken. Eén systeem werkt

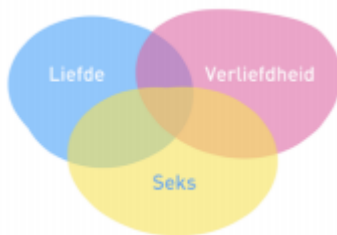
onbewust, automatisch en snel en lijkt onbeperkte capaciteit te hebben. Het andere systeem werkt bewust, traag en gecontroleerd en met beperkte capaciteit

Model van Vermote:

Het psychisch functioneren bestaat uit lagen. Het onbewuste komt overeen met het wiskundige oneindige en deze eigenschappen worden bepaald door primaire proces van verschuiving en verdichting, er is geen causaliteit. Het bewuste komt overeen met het wiskundige eindige en wordt bepaald door het secundair proces denken (talig, logica, tijd,...).

De droom bevat een mengeling van het eindige en oneindige, omdat er zowel talige en rationele als irrationele dingen aanwezig zijn.

Neurobiologische benadering

Slot